

תב-עית

עיון ומחקר

ביאליק פתח בספרות ילדים

פרשיה עלומה מראשית דרכו של המשורר

מאת : אוריאל אופק

אימתי בדיוק התחיל ביאליק לעסוק בספרות-ילדים? הדעה המקובלת ה'רשמית', כפי שהיא מופיעה בביבליוגראפיות ובביוגראפיות המוסמכות, קובעת, כי ביאליק התחיל עוסק בספרות-ילדים בראשית המאה, כשבע שנים אחרי הדפסת ראשון שיריו. משחזר בשנת 1900 לאודיסה והיה למור-רה ב"חדר מתוקן", התחיל מתעניין בבעיות חינוך ועמד על המחסור המשוע של ספרות-ילדים טובה. לאחר שנה נדפס שיר-הילדים הראשון שלו (וודוקא ביי-דיש !), הוא השיר המרנין, הספוג חדות-חיים:

אונטער די גרייניקע בוימעלאך
שפילען זיך מוישה'לאך,
שלמה'לאך...

2. בקובץ "דער יוד" ('היהודי') שבעריכת י"ח רבניצקי, אלול תרס"א (1901). אגב, על-שם שיר זה נקרא הדרשבעון היידי הראשון לילדים "גרי-ניקע ביימעלעך", שיצא בוויילנא-בי-1927 בעריכת שלמה בוסטומסקי ופלק הלפרין.

"הפרובלימה של יצירת דברי ספרות וא-מנות לקטנים — סוגיה חמורה היא בכל לשון, וחמורה שבעתיים בעברית. אם יצירת דברים כאלה לנערים — כלומר, לא-לה שכבר קנו להם ראשית דעת הלשון בבית רבם — הוא דבר התלוי במעט כשרון ודעת ובמעט רצון טוב וכוונה טהור-רה, הנה יצירתה של ספרות טבעית לקטנים בלשון שאינה לשון-האם ממש — דבר כזה תלוי יותר במזל, כמעט ברחמי שמים". דברים קולעים אלה על הבעיה ה'בוערת' של יצירת דברי ספרות לקטנים בתקופת הבראשית של ספרות-הילדים העברית נדפסו על-ידי ביאליק בשנת 1923, אם כי נכתבו ודאי לפני כן. שכן, מכלול-בעיותיה של ספרות-הילדים העסיק אותו תמיד, והוא השקיע בה הרבה מחשבה, יגיעה וכשרון.

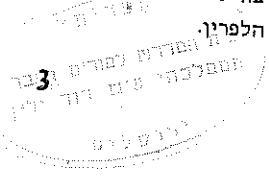
1. בבטאון הביבליוגראפי "עין הקורא", ברלין תרפ"ג, חוברת א', עמ' 167. נדפס שוב ב"כתבים נוחים" לביאליק, ת"א תשל"א, עמ' 342.

קרן בית הנשיא
משרד החינוך והתרבות עיריית ירושלים — המחלקה לחינוך
המרכז לספרות ילדים

המערכת: גרשון ברגסון (יו"ר), ד"ר מנוחה גלבווע, חוה ויזל, אלכס זהבי,
ד"ר אסתר טרסי, פנינה קרון (מזכירה)

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

בסיוע הקרן לזכרה של ליבי ברקסון ארה"ב

(ובתרגום: "תחת העצים הירקרקים / משה'לך שלמה'לך משחקים").

לאחר שנה (ב-1902) יסד ביאליק, יחד עם י"ח רבניצקי וש. בן-ציון, את הוצאת "מוריה" הזכורה לטוב, שמטרתה היתה (כניסוחו של ביאליק) "לחדש את פני החינוך העברי... באמצעות סדרי ספרים מעולים (ספרי לימוד ומקרא)". ושנה לאחר מכן הדפיס ביאליק, בקובץ "הז' מיר" שבעריכת נוח פינס, את שירי הי לדים העבריים שלו, "גדוד בעיר", "שבת המלכה" ו"מועשה ילדות".

עד כאן — העובדות ה'רשמיות' המ קובלות על ראשיתו של ביאליק בספרות ילדים. עובדות אלה נכונות ובדוקות, אלא שאינן מדויקות כל צרכן. שכן, ביא ליק התחיל עוסק בספרות-ילדים הרבה לפני כן. במאמרי זה אנסה להוכיח, כי למעשה, פתח ביאליק את דרכו הבילא טריסטית בספרות-ילדים, וכי הספר ה ראשון שיצא מעטו (מתורגם, אמנם) היה סיפור לילדים, עליו חתם בראשי תיבות, ועל כן הוא נעלם עד כה מעיניהם של החוקרים. כשנתיים לאחר הדפסת "אל הציפור" ישב ביאליק לבדו ביער שבס ביבת קורוסטישב (פלך קיוב), שם עסק בעל-כורחו בהשגחה ובהנהלת פנקסים מטעם חותנו היערן. בזכרונותיו סיפר המשורר עד כמה קשתה עליו "ישיבה בודדה וערירית זו בתוך היער", בחברתו של "בן-אדם שותק וזעום-פנים, נכרי ע צל". אין תימה כי שם, בחיק הטבע, הת חיל מתרפק על שנות-ילדותו הראשונות

3. ראה: "דביר ומוריה", "כתבים נזויים", עמ' 344.

בכפר וכתב את שירי הטבע הצלולים שלו "בשדה", "גמדי ליל", "בערוב היום" ("וימי הנוער, ילד טוב / יעופו היש כמ עוף העוף"). עידוד מה שאב אז ביאליק מחליפת המכתבים שקיים עם רבניצקי, בו ראה המשורר המתחיל מעין פטרון ואב רוחני.

והנה, באחד ממכתביו (אביב 1894) סיפר רבניצקי לבן-חסותו הצעיר על עי סוקו בהוצאת-הספרים "עולם קטן", ש יסד בעידודה של אגודת-הסתרים "בני משה", למען "יפסיקו הילדים שעה קלה ממשנתם ויפנו לבם לקריאת ספרים ק לים". בשורה זו — ייסודה של הוצאה (ליתר דיוק: 'ביבליותיקה') עברית רא שונה לילדים — עוררה עניין רב בביא ליק, וזו היתה ראשית התעניינותו בספ רות-ילדים. הוא מיהר וכתב לרבניצקי: "מדוע לא תשלח [אלי] 'העולם הקטן' ? נפשי תחשק לראותו". ובמכתב אחר — מאוחר מעט יותר — אף הציע בשמץ התלהבות: "הנני מבטיחך כי אהיה לך לעזר ב'עולמך הקטן' כאשר אוכל ואתר גם לך מאשר תתן על ידי". רבניצקי נענה לבקשת המשורר המתבודד, שלח אליו מאודיסה את שתי החוברות הראשונות שהוציא בסידרת "עולם קטן" (האגדה "שילומים" מאת א"ז רבינוביץ ו"מסיפור רי אנדרסן" בתרגום יהודה גורג'וזוב סקי), ואף הזמינו להשתתף בה. אבל לאחר שהחוברות בוששו להגיע, התעטף פתאום ביאליק בן ה-21 במעטה של כבוד עצמי והשיב להצעת-הזמנתו של פטרוןו תשובה מסוייגת למחצה: "טרם תראינה

4. נכתב ביום ו' בשבט תרנ"ה.

עניי את 'העולם הקטן' לא אקרב אל המלאכה".

אבל במהרה התברר, כי החוברות בר ששו לבוא שלא באשמת רבניצקי; שכן אירעה כאן קומדיית-חילופין קטנה ומר גיזה: בסביבת היער התגורר צעיר שני בשם ביאליק, שקיבל לעתים בטעות את הדואר שנשלח למשורר ולא תמיד טרח להחזירו. סוף סוף, לאחר עיכובים, הגיעו חוברות "עולם קטן" אל ביאליק וביום ג' בחשוון תרנ"ה אישר בתודה את קב לתן; במכתבו שיבח את תרגומו של גר זובסקי לאגדות אנדרסן ואף הוסיף ה ערה, המגלה את גישתו המעניינת של מכנס-האגדות-לעתיד אל עולם-האגדה וספרות-הילדים:

"בסיפורי אנדרסן צפונים רעיונות נפ לאים לגדולים, אלא שמעטה הדמיון מכ שירם גם לילדים. לדעתי טוב יותר לתת לפני ילדים סיפורים כאלה, שגם תוכנם ראוי לילדים". אבל 28 שנה לאחר מכן תירגם ביאליק עצמו את "הנסיכה על העדשה" לאנדרסן בספרו "עשר שיחות לילדים".

יחד עם המשלוח החדש של החוברות הציע רבניצקי לביאליק לתרגם בשביל ה'ביבליותיקה' מסיפורי בן-עמי, וביא ליק הגיב על ההצעה בהתלהבות של מ מש. התברר כי המו"ל קלע כאן אל המי טרה, שכן כך השיב לו המשורר במכתב התשובה שלו: "לדעתי אין טוב מזכרונות נעוריו של

5. נדפס בברלין בשנת תרפ"ג. וראה מאמרי "אר דות אנדרסן בלבושן העברי", "ספרות ילדים ונוער" ב/א, עמ' 22.

בן-עמי, שנדפסו בכמות רבה ב'וסחוד', לפני ילדינו, אלא שצריכים למתרגם אמן. זה ימים רבים אשר הנני נושא את המח שבה הזאת, לתרגם זכרונות בן-עמי בלב. 'חנוכה', 'הושענא רבה', 'פורים' של בן עמי פנינים יקרים הנה, ולא בא כבושם הזה. הודיעני איזה מהם אתרגם", ביקש ביאליק, והוסיף משפט, המגלה את ד אגתו לדלותה של ספרות-הילדים העב רית באותן שנים: "הפנינים האלה יע שירו את ספרות-ילדינו עושר רב".

רבניצקי מיהר להשיב למכתב נרגש זה; ואף-על-פי שביאליק פסק, כי סיפור רי בן-עמי "צריכים למתרגם אמן", בטח המו"ל בעל-הנסיון בבן-חסותו הצעיר והציע לו לתרגם את סיפור-הזכרונות הלירי "חנוכה", המתאר בצבעים נוס טאלגיים נוגים את הווי-חייה של מש פחת-עניים בפרוס חג האורים. סיפור א חר של בן-עמי — "נעלי הראשונים" — מסר רבניצקי לתרגום למשורר צעיר אחר, בשם יהושע דוידוביץ. אגב, לאחר הופעת

6. המשורר יהושע דוידוביץ (ליטא 1868 — אודי סה 1896), שפירסם משיריו בכתבי-עת, מת בדמי ימיו כשנה לאחר הופעת תרגומו "נעלי הראשונים". אחד העם הספידו ב"השלוח" א, עמ' 211. מכאן שלא היה זה ביאליק שתירגם את "נעלי הראשונים" לבן-עמי, כפי שציין מ. אונגרפלד בטעות בביליוגר ראפיה שלו "ח. נ. ביאליק ויצירתו" עמ' 158, 237. ונראה שהוא נגרר בזאת אחרי הציון המוטעה, המופיע ברשימה הביבליוגרפית על יצירות ביאליק שערך ז. פישמן ב"עין הקורא" (ברלין, ניסן-אלול תרפ"ג, עמ' 119). בשני המקומות אין ציון-שנה ליד "נעלי הראשונים", סימן שהספר לא היה לנגד עיניהם.

החוברת "נעלי הראשונים" 'קטלי ביא' ליק תרגום זה וכתב בתרעומת לרבניצ-קי: "...ועליך אני מתפלא איך הוצאת מתחת ירך חוברת קטנה כזאת מבלי אשר תתקן לכל הפחות את ה'הדיוטות' ואת הברבריזם שבה".

מתקשט ב"ניבים נאויים"

וכך, בשבתו לבדו ביער המושלג, רכון אל שולחנו בערבי החורף הארוכים של דצמבר 1894, שקד ביאליק על עבודת התרגום ה'מוזמנת' הראשונה שלו, שנתענגה דווקא בספרות-ילדים — אותו תחום שביאליק שיקע בו יגיעה רבה כעבור שש שנים ומעלה בהוצאות "מוריה" ו"תור-גמן". הוא עשה את עבודתו באהבה וב-כשרון, מתוך יחס של כבוד ליצירה המ-קורית, והשתדל להוציא מתחת ידו מלא-כה מתוקנת ונאה ככל האפשר. ואמנם, לאחר שסיים את התרגום (והוא סיימו במהירות יחסית, כפי שאפשר להיווכח על-פי בדיקת תאריכי המכתבים) ושלחו לאודיסה, שיבחו רבניצקי, ורק העיר על נטייתו של ביאליק להתקשט ב"ניבים נאויים" ולשבץ את סגנונו המקראי במ-לים תלמודיות (דבר שנחשב אז כמעט כ-'חטא'...). על הערה זו השיב המשורר המתרגם כי נהג כך במודע ובמתכוון:

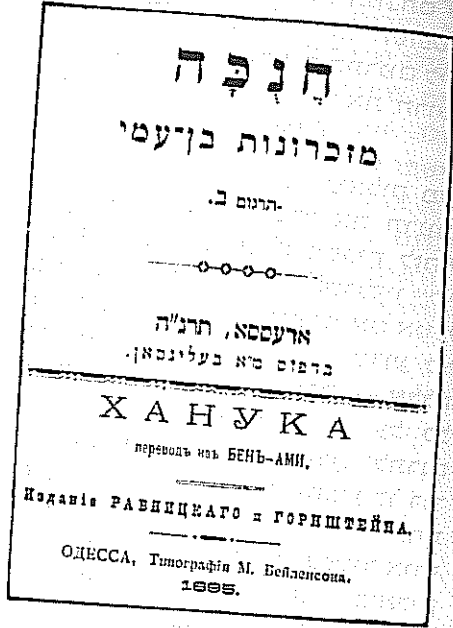
"בנוגע למלות התלמודיות שבתרגומי — אני לשיטתי הולך, שטוב יותר להביא לידי שימוש ולהרגיל על-פי ילדינו את המלות הבודדות שבתנ"ך [ובתלמוד]... לא החפץ להתקשט מעוררני להשתמש במלות בודדות, כי אם מחפצי לפשט אותן ולהפשיט יקרתן".

ואמנם, עיון בתרגום-בכורה זה של ביאליק יוכיח עד כמה היטיב המתרגם הטירון לראות בשפה העברית לכל תקר-פותיה ורבדיה חטיבה לשונית הומוגנית; שלא כאותם פוריסטים, שנמנעו לשבץ בי-טויים תלמודיים בסגנונם המקראי. על כן לא היסס ביאליק להכניס אפילו בסר-פור לילדים, (שלמענם הקפידו לכתוב אז עברית מקראית 'צחה'), מטבעות-לשון מאוחרים ואף מקוריים, שרבניצקי כינה אותם "ניבים נאויים", כגון: "להשביח את טעם המלילות", "גניחת הדלת בהי-פתחה", "צינה רטובה חודרת עצמות", "מלילה ירוקה ונרפשת" ועוד. ביטויים אלה וסגנון זה הם שהעניקו לסיפור-ההווי המלאנכולי על ילדי העניים את צביונו העממי הרך. ואפשר שגם בזכות תרגום אמנותי זה התחילו להתרקם אותם יחסי יידידות מיוחדים במינם בין המספר היהודי המהולל לבין המשורר הצעיר; ומשהגיע ביאליק ב-1900 לאר-דיסה פרש עליו בן-עמי את חסותו וטרח וסייע להשיג למענו משרת הוראה ב'חדר מתוקן'.

גם ביאליק עצמו העריך את תרגומו זה, שהיה כאמור ראשון-תרגומיו, ואשר תמורתו קיבל שכר-סופרים בסך 8 רובל-כסף מן "הוועד הפלשטיני" (הוא כינוי-הסתר של הנהגת "בני משה", שלשכתה נמצאה אז ב'פול). הסיפור הופיע בינואר 1895 כספרון בן 36 עמודים ואגודת "בני משה", שפרשה את חסותה על הוצאת "עולם קטן", סייעה בהפצתו ב'חדרים המתוקנים' שהקימה ברחבי תחום-המור-שב. זה היה גם, כאמור, הספר הראשון

8. שם.

שיצא מעטו של ביאליק (אמנם, בתר-גום. ספרו המקורי הראשון הוא "שירים" שיצא בווארשה רק לאחר שש שנים); וכיוון ששמו של ביאליק לא נדפס עליו משום-מה אלא רק במרומז ("תרגום ב."). על אף כל מאמצי לא הצלחתי לפענח את הטעם (לכך), לא נכלל פריט זה בשום ביבליוגראפיה וביוגראפיה של ביאליק שבדקתי בהן. האחד שהזכיר תרגום זה

9. הפריט אינו מצוי בביבליוגראפיות של ז. פישמן ("עין הקורא", ברלין תרפ"ג), א"ר מלאכי ("ספר ביאליק") ואונגרפלד ("ביאליק ויצירתו"), אף לא בקטלוגיה-התערוכה למלאת מאה שנה להולדתו (בית-הספרים הלאומי, תשל"ג), גם לא בביוגרא-פות המקיפות על ביאליק של קלוזנר (אנציקלופדיה עברית), פיכמן (בפתח "כל כתבי") וקרסל (לקסיקון

במובלע היה פ. לחובר, בספרו "ביאליק, חייו ויצירתו", אבל הוא ציינו שלא במ-קומו, ובצורה שונה מן המקור: "והוא תרגם באותה תקופה את 'ליל ראשון של חנוכה' מאת בן-עמי" (כך קרא ביאליק כעבור 20 שנה לתרגומו, לאחר שתיקנו והכלילו בקובץ סיפורי בן-עמי).

אין ספק, שביאליק רחש חיבה אל ראשון תרגומיו, ואף נעזר בו בתקופת ההוראה שלו; שכן משנכנס כסליו תר"ס הריץ איגרת אל רבניצקי ובו משאלה 'דוחקת': "בשם כל הקדוש אבקשך, ח-ביבי, לשלוח לי תיכף לימי החנוכה את החוברות האלה: 6 אכסמפלים 'חנוכה' שנדפס לפני שנות מספר באודיסה מאיזה סופר ששכחתי שמו, 8 אכסמפ. 'חנו-כה' תרגומי" (ההדגשה במקור). וכשערך ביאליק בשנת 1914 כרך מקובץ של סי-פורי בן-עמי — "ושפך מרוח סגנונו על פני כל סיפורי הספר, ולא קל עכשיו להכיר איזה מן הסיפורים תרגם הוא ואיזה מהם תרגמו אחרים" — כלל בו בין השאר כמה תרגומים מאוחרים שלו, כגון "לי"ג בעומר" ו"ברכת הנרות". אבל כראשון בכרך זה בחר לתת את ראשון

- 10. בפרק מאוחר, שבו זן ביחסי ההערצה ההד-דיים שבין ביאליק ובן-עמי (עמ' 335).
- 11. הכוונה ליהודה גרוזבסקי (נור), שהחוברת המנוקדת שלו "חנוכה" יצאה ע"י רבניצקי בשנת 1893 והופצה אף היא ע"י "בני משה".
- 12. כדברי לחובר בספרו "ביאליק, חייו ויצירתו", עמ' 335.

7. מכתב מיום כ"ז בכסלו תרנ"ה.

תרגומיו, ועתה לא יקשה לנו לנחש את הטעם לכך. הוא אף השאיר את הסיפור כמעט כפי שתירגמו בצעירותו בלילות הבדידות המושלגים ביער, רק תיקן פה ושם את הסגנון ועשאו גמיש יותר, למשל: במקום "אנוכי נער בן שבע שנים הנני אשר לא אוכל להתהלל בגבורתי", אנו קוראים עתה: "נער בן שבע שנים אני ולהתהלל בגבורתי לא אוכל". גם את שמות האחים לייבלה (המספר) וזוס-יא (הבכור) החליף משום-מה למשה'לי ופיני; ואילו במקום השם הסתמי "חנור-כה" קרא עתה לסיפור, כאמור לעיל, "ליל ראשון של חנוכה".

גלגוליו של אולר

אבל נחזור אל הוצאת "עולם קטן" ואל היער בקורוסיטשב. כיוון שביאליק חש סיפוק מעבודת התרגום הראשונה שלו, כתב לרבניצקי כי הוא מצפה להמשכה וכי ישמח לתרגם סיפורי ילדים נוספים: "הודיעני את חפצך בנוגע לתרגום יתר סיפורי בן-עמי", כתב בכ"ז בכסלו תרנ"ה "איזה מהם אתרגם". אך נראה שרבניצקי קי אמר די בשני סיפורים של בן-עמי והציע לביאליק אתגר נכבד לא פחות: לתרגם בשביל "עולם קטן" את סיפורו של שלום עליכם "דאָס מעסערל", בהוסיפו כי הסופר היידי המהולל עצמו מבקש, כי ביאליק יהיה מתרגם הסיפור! אבל כאן נכשל ביאליק במעשה של קלות-דעת, שהכעיס במעט את שלום עליכם וגם גרם אי-נעימות לביאליק עצמו: במקום לתרגם בעצמו פנינה ספרותית זו מסר על דעת עצמו את הסיפור לתרגום לאחד מידידיו, צעיר בעל יומרות

ספרותיות בשם נחום אשרנקין. משנודע הדבר לרבניצקי — לאחר ש"האולר" תורגם כבר ברובו על-ידי הידיד — הוכיח את ביאליק על כך, והמשיך מיהר להשיב לו במכתב גדוש הפצרות ונסיונות פיוס; הוא הסביר כיצד "נתגלגלו הדברים כך", ביקשו "לוותר מעט מרצונך, ובפרט שאין כל ויתור, יען התרגום [של אשרנקין] הוא מעשה ידי אמין", ואף הדגיש כי ביקש לראות את תגובתם של ילדים (כבר אז הבין כי הם השופטים הטובים ביותר), הראה את התרגום לילד בן שתים עשרה "ועיני ראו את הרושם הטוב אשר עשה על הנער"¹³.

צער רב הצטער, איפוא, ביאליק משמע כי שלום עליכם פסל את תרגומו של הידיד "בלי כל טעם מספיק לזה", כדבריו, בהטעימו שוב כי אשרנקין "לא עשה מלאכתו רמיה, ומסופקני אם אנוכי הייתי מיטיב לתרגם ממנו... מדוע לא מצא חן בעיני ה' שלום עליכם — אללה יודע!" הפטיר בהומור מריר. על כל פנים, הוא סירב בתוקף לשבת ולתרגם מחדש את "האולר" (כפי שהציע לו רבניצקי), שכן "דבר זה קשה מאד, ותחת לתקן אקלקל, והנני מבקש לפטור אותי מן התרגום הזה". וכשהוציא ביאליק כעבור 15 שנה בהוצאת "מוריה" את "האולר" בתרגום עברי נאה (בלא ציון שם המתרגם!), 'חושד' אני בו, כי נעזר בתרגום הישן של אשרנקין ידיו, אם כי ודאי ערך אותו ואצל עליו גם לא מעט מרוחו ומטעמו.

13. מכתב מיום ו' בשבט תרנ"ה.

14. מכתב מיום י"א בניסן תרנ"ה.

יחסי הידידות והקירבה בין ביאליק לבין שלום עליכם לא נפגמו, כמובן, בשל אותה 'תקרית'. עוד לפני שנפגשו פנים אל פנים קיימו השניים חליפת מכתבים מופלאה ביניהם, בה כינה ביאליק את שלום עליכם "הר' מנחם מנדל מיעהר-פיץ", ואילו את עצמו כינה (בהתיימה) "מנחם מנדל השני, המכונה ביאליק". במכתביו הפציר ביאליק בשלום עליכם כי יתרגם בעצמו את כתביו לעברית, ואילו מתרגם עליכם הוסיף לראות בביאליק מתרגם אידיאלי לסיפורי הילדים שלו. אין ספק שהזדהה לחלוטין עם גישתו של ביאליק לתרגום זה, כפי שביטא אותה במכתב לרבניצקי: "מעשי הילדות והזרגוניזמים הרבים שבו [במקור] דורשים שפה פשוטה שבפשוטה ולשון הדיוט"¹⁴. על כל פנים, כששלח שלום

עליכם ב-1909 לאודיסה את הפרקים הראשונים של "מוטל בן פסי החזן", כדי שיופיעו בתרגום עברי בסידרה לילדים של "מוריה", הוסיף בשולי המכתב: "העיפו בהם עין ותיהנו. ביאליק תחטפהו מיתה משונה [מרוב הנאה]. הו, אילו תירגם הוא אותם ללשון הקודש ו"ו"ו. ואמנם, פרקים אלה יצאו בתר"ע (1910) בשם "יוסיל בן החזן", ושוב — בלא ציון שם המתרגם. האמנם, ביאליק לבדו תירגם אותם? סוגיה על-מה זו טעונה עדיין בדיקה מעמיקה והיא ראויה למחקר בפני עצמו.

אוריאל אופק

15. שם.

16. ראה "הראשונים כבני אדם" ליי"ד ברקוביץ. מהדורת תשי"ט, עמ' קל"ז.

ישו וחדש על הספר „יהושוע הפרוע“¹

מאת : מרים גיליס

ספר זה נכתב ב-1845 על ידי רופא ילדים צעיר בגרמניה בשם : היינריך הופמן, ש- חיפש לשוא ספר תמונות המתאים "ל- כולת התפיסה" של בנו בן השלוש. הוא החליט על כן, לחבר ולאיייר ספר בכוחות עצמו והשלים את מלאכתו במשך ימים ספורים. בעידוד חבריו, שהתפלאו ממח- ברתו המצויירת, מסר את יצירתו לה- צאת ספרים, אך השגיח אישית על ביצוע העבודה, כדי למנוע שינוי בגוון הצבעים ובאידיאליזציה של הדמויות המתוארות. המהדורה הראשונה (כ-1500 עותקים) הופיעה בשם "מעשיות עליזות ותמונות מצחיקות בליווי 15 לוחות צבעוניים ונ- אים לילדים מגיל 3-6 שנים"² — חתום בפסבדונים "חורז החרוזים — ידיד הי- לדים"³.

גם תוכן העניינים חובר בחרוזים, ובו

1. Der Struwel Peter.
2. Lustige Geschichten und drollige Bilder mit 15 schön Kolorirten Tafeln für Kinder von 3-6 Jahren.
3. Reimerich Kinder leib.

4. Der Struwel Peter in Seiner ersten Gestalt Insel-hücherei Nr. 66, Germany.

בור ילדים, ורוב הדמויות המרכזיות בו הן ילדים על הרגליהם ועל תכונותיהם המודגשים כ"בלתי רצויים" בהתאם לת- פיסת הילד האידיאלי בתקופה הנזכרת. בהקדמה לספרו, שגם היא חוברה בחר- זים על ידי הופמן, משתקפת דמות איד- אלית זו, ומתוארת כ: "ילד ממושמע, האוכל את המרק וגם בלחם איננו מואס, העוסק בחפציו שלו, בלי להקים רעש, ואשר מוכן לאחוז ביד אמו תוך צייתנות בשעת טיול ברחובות".

כמו כן מופיעות בספר חיות, הפועלות לעתים כקול המצפון המזהיר את הילד, או כמעורבות בצורה אקטיבית בתוך ה- עלילה, כגון :

החתולים — ב"מעשה הגפרורים".

הכלב — ב"פרידריך הרע".

הארנבות — ב"צייד הפרא".

הדגים — ב"דן רואה בעבים".

העלילה מתרכזת ונרקמת סביב "ההר- גל המגונה" של הדמויות. המחבר מכין את הקורא במידה רבה לתוצאות הצפ- יות, ומזהירו מה"עונש הטבעי". בשלוש מעשיות, "מוצץ האגודל", "המעשה הע- צוב בגפרורים", וב"קאספר הבררן" — התוצאות הן דראסטיות ביותר, ומה גם שהן מומחשות בצורה ריאליסטית על ידי הציורים המלווים וקשה להכלילן תחת הכותרת "סיפורים מצחיקים". המחבר עצמו חש כנראה בסתירה זו, והוא מכנה את סיפור הגפרורים בשם : "מעשה עצוב עד מאד בקופסת גפרורים".

שלושת סיפורים אלה משווים לספר גוון מפחיד, ומאפילים במידה רבה על הסיפורים, שמומנטים של גוזמה בתי- אורם.

יש הרואים בתיאורים הדרסטיים הנז- כרים רמזים לאכזריות הטבועה בעם הגר- מני, שבאה כאן לידי ביטוי. אך כדי לג- לות קו אופי לאומי מתוך האוצר הספ- רותי של עם, יש צורך לנתח יצירות רבות, הן של תקופה מסויימת והן של תקופות רציפות. כן יש לזכור, שהיחס אל הילד לפני 130 שנה היה אכזרי וללא כל הת- חשבות בצרכיו ובאופיו. ילדים נתלו כע- נש על גנבה פעוטת ערך ונוצלו לעבודה פיזית קשה במשך כל שעות היום ובת- נאים קשים ביותר — תופעה שהיתה נפוצה באנגליה, למשל.

אלא שיש אולי לדון את המעשיות שבספר לפי קנה מידה אחר ומתוך נק- דת ראות שונה. בסיפורים ה"אכזריים" הנזכרים לא ניתנת לדמויות הפועלות (שאולי הילד מזדהה אתן) הזדמנות לח- זור למוטב. מעשה "רע" חד-פעמי דן אותן למוות. בסיפורים אחרים, לעומת זאת, יוכל "פיליפ" לשבת אולי בפעם הבאה במנוחה על יד השולחן, האנס אולי ישים לב למתרחש מסביבו, ואולי יישאר רו- ברט בביתו ביום גשום, יתכן, שאפילו ש- לוש "השחורים" יוכלו להתקלח ול- הפוך את עורם. "אופציה פתוחה" זו באה לידי ביטוייה הטוב ביותר ב"יהושוע הפ- רוע". למעשה אין כאן בכלל עלילה אלא תיאור מראהו של ילד תוך ביטויי גנאי לא חריפים במיוחד. החרוזים הקצרים

5. Radzinowicz, Leon: A History of Criminal Law and its Administration, Vol. I, Ch. V pp. 13-14 ff. 39. Steren and Sous Lmd. London 1948.

משאירים מקום לדמיון הילדים וליצירה עצמית של סוף המעשה. יתכן, שמשום כך הגיע "יהושוע הפרוע" למרכז התעניינותם והתלהבותם של הילדים הקוראים, וכדאי אולי לתת את הדעת על דבר זה.

בין סיפורי האכזריות מכאן ובין סיפורי הגוזמה מכאן — מוצאים אנו שני סיפורים יוצאי דופן במידת מה.

(א) "פרידריך הרע", סיפור שאין בו כל גוזמה משעשעת, אך הוא גם אינו מסתיים במוות. מוסר ההשכל מובלט פה ביותר. עם זאת אפשר לסווג סיפור זה בין אלה המעניקים לדמות המרכזית הפועלת אפשרות לחזור למוטב.

(ב) הסיפור על "צייד הפרא". הדמות המרכזית איננה ילד אלא אדם מבוגר. גם העלילה מסובכת בהשוואה לסיפורים האחרים. מעניין גם לציין, שהמחבר מביע כאן בעקיפין הסתייגות מהצייד, שהיה מוכר כמקצוע וכתחביב מכובד למדי באותם הימים.

התרגומים לעברית

הספר זכה גם לתרגומים לעברית ולפנינו שתי דוגמאות:

(1) "יהושוע הפרוע" שהופיע לפני כעשרים וחמש שנה (לצערנו לא הוזכרו לא שם המחבר ולא שנת ההוצאה). זוהי חוברת צנועה, בת חמש-עשרה דפים, שהופיעה בהוצאת "תלתלים" בתל-אביב. ליד הכותרת מבטיח המחבר-המתרגם "מעשיות בהרוזים ושרטוטים לציבוע". רוב התמונות הן בשחור-לבן על רקע ורוד או כחול. האיורים דומים באופן כללי

לאלה שבמקור. החוברת מכילה שמונה מתוך עשר המעשיות. ("קונרד מוצץ ה-אצבע" ו"מעשה בצייד הפרא" אינם כלר-לים) התרגום נאמן למדי למקור, השפה איננה "מודרנית", אך רוב הטקסט מובן לילד מבחינת לשונו וסגנונו.

(2) "יפתח המלוכלך" נוסח עברי: אורי סלע הופיע בהוצאת "לוי-אפשטיין" ב-1975 כ"תרגום עברי חדש לספר יהושוע הפרוע" ובו "ציורים עליזים וחרוזים זריזים". הספר מכיל תשע מתוך עשר המעשיות ("קונרד מוצץ האגודל" לא נכלל בו). הספר, בעל עשרים וארבעה דפים בלתי ממוספרים, הופיע בכריכה קשה, והאיורים נאמנים יותר למקור בצורתם ובצבעם, אם כי ישנם גם שינויים — לעיתים משמעותיים.

התרגום איננו תמיד נאמן למקור. ישנה נוגמה למודרניזציה הבאה לידי ביטוי בשינויים ובהוספות לטקסט המקורי.

עם כל השוני בין שתי ההוצאות אפשר למצוא בהן גם קווים משותפים. שתיהן דילגו כאמור על המעשה ב"קונרד מוצץ האגודל", ושתיהן בחרו לתת על פי רוב כותרות, שבהן מתחרז שם גיבור העלילה עם תכונתו. במקור ישנו, בדרך כלל, לפני כל כותרת המלים: "מעשה ב...". לדעתנו זה עדיף, כדי להבליט את המומנט האפי-זודי בסיפור ואת יכולת השינוי של הדמות הפועלת.

נעמוד בקצרה על כל "מעשה ומעשה", אם כדי להבליט שוני מהותי בין שני התרגומים, ואם כדי להבליט שינוי מהותי לעומת המקור.

(1) פטר פרוע השיער*

(א) "יהושוע הפרוע". השם מתחרז יפה, הוא קל להיגוי. "פרוע" הוא תרגום מתאים למקור. השם "יהושוע הפרוע" הפך לכעין מושג בעולם הילדים. גם שתי השרות הקצרות האחרונות של התרגום נחרתו היטב בזכרונם של הקוראים הקטנים: "יהושוע, יהושוע — לך והסתפר, פרוע".

(ב) "יפתח המלוכלך" — אינו מתחרז כל כך טוב. קשה להגות שלוש אותיות חכיות הבאות סמוכות זו לזו. המלה "מלוכלך" איננה מדויקת ואינה מתאימה למשמעות שבמקור. שינוי השם "המסורתי" אינו מצדיק את עצמו. גם בגוף הטקסט ישנה סטייה בלתי נחוצה מן המקור, המעוררת אסוציאציה בלתי נעימה: "...מישהו יקח — ויזרוק אותך לפח!" המלה "מפוצלה", בה משתמש המתרגם, איננה מתאימה לספרות כתובה. גם הסוף — "יפתח ייפך לאדם אחר" — איננו משכנע. ילד חייב לשנות לעתים את התנהגותו, אך כל עוד הוא ילד אנו מקבלים אותו כפי שהוא.

(2) מעשה בפרידריך הרע

(א) "אלעזר האכזר" — צירוף המתחרז היטב. התנהגותה של הדמות הפועלת אכן אכזרית, והכינוי מתאים לה מבחינת תוכן הספור. בסוף המעשה יש שינוי-מה מן המקור — ה"שוט" לא מוזכר יותר.

א — הכוונה לתרגום הראשון.
ב — התרגום השני.

(ב) "יובל המנוול". המלה "מנוול" איננה מוצדקת כתרגום ל"רע". נראה, שזו דרך בטויה קיצונית להכריז על ילד כמנוול, כי זהו ביטוי חריף ביותר גם לילד אכזרי. ה"זריקה" הניתנת ליובל כעונש על מעשיו מדגימה את המודרניזציה של המסור, אך מבחינה חינוכית יש להסתייג מן הרעיון הזה. משחק המילים בשתי השרות האחרונות הוא נחמד: "זה סוף מרביץ — לרבוץ חולה", אך ספק אם הילדים יבינו את המשמעות.

(3) מעשה עצוב עד מאד על אודות כלי האש

(א) "מעשה עצוב בגפרורים". כמו במקור קיימת, אמנם, הכנה נפשית לקראת מאורע עצוב, אך הנאמנות למקור מבליטה את המומנט המזעזע ע"י תיאור ריאליסטי של סיטואציה אכזרית: "רחל כולה לפיד בוער..." לא כל המילים מובנות ומקובלות כגון: "האור (אלף שרוקה) עור בר". תרגום שמות החתולים "שונרא ר שופרא" נחמד מבחינת הצליל ומתאים לתוכן ולמקור.

(ב) "דרורית הגפרורית". הקורא הצעיר נפגש ללא כל הכנה (ובניגוד למקור) עם העלילה המפחידה. אמנם התיאור בתרגום זה הובא בלשון מתונה יותר; "...ספק אם יישאר דבר מה..." מוסר השכל בתרגום מודגש מדי: "זה סוף משחק הגפרורים..." משחק המילים: "צח וצור" כשמות החתולים, נחמד. לא מובן הוא, למה שני החתולים הבוכיים מקורשטים לכבוד האבל בסרטים גדולים על זנבותיהם. (בניגוד למקור).

4) המעשה בנערים השחורים

א) "הזדים השחורים" (מופיע כסיפור אחרון בחוברת). לא מובן, מדוע בחר המתרגם בכינוי "זדים", אך שם המלאך "סנדלפון" (חגיגה יג—ב) בתפקיד המעניש, מעורר אסוציאציה מתאימה (דל—פון). הקצב בתרגום כאן הוא מהיר וטוב.

ב) "הסוף השחור". לפנינו תיאור ארוך ומוגזם של לעג הנערים לילד הכושי. לדוגמה: התוספת, (שאינו לה קשר למקור) "כושי סמבו הקשקוש — הוא נפל לבית שימוש" אינה ספרותית וגם לא מצחיקה. היא גורעת במקום להוסיף. לא נראה לנו מתאים לזהות את "ניקולוס" המעניש עם המלאך מיכאל, המקובל כמלאך המגן על עם ישראל ("כי אם מיכאל שרכם." דניאל י—כא). באיור טושטש הגוון השחור-בהיר של הכושי לעומת צבעם השחור-כהה של הנערים, ועל כן אובד חלק מן האפקט החזק.

5) מעשה בצייד הפרא

א) אינו מופיע ב"הושוע הפרוע".
ב) "מידד הצייד ויובב השובב" צירוף המתחרז היטב, אך שונה לגמרי מן המקור, בו לא מוזכר הארנב בכותרת. הקצב בתרגום הוא טוב ומתאים לעלילה ארוכה, אך מוסר ההשכל "מה למדנו אנו כאן — כי רובה — הוא מסוכן!" אינו נאמן למקור ואינו מתבקש מן העלילה.

6) מעשה בקאספר והמרק

א) "עזרא המפונק". הנאמנות היתירה למקור מבחינת השפה והתוכן הושפתי

את האכזריות שבסיפור. המילים האחרונות: "עזרא מת" — מפחידות. במקום הצלב המקורי מאוייר החלק האחרון במצבה.

ב) "ברק המפונדרק" — "מפונדרק" איננה מילה הולמת לתרגום ספרותי. ("ברק המפונק" מבטא את אותו רעיון בצורה הולמת). לביטוי "ברק חלילה יחוסל" קונוטציה בלתי נעימה. לעומת זאת ידע המתרגם לעבד את סוף הסיפור בצורה מוצלחת, והילדים הקוראים יוכלו להסיק באופן עצמאי מסקנה חיובית מסוף המעשה: "אבל ברק, בחור נבון, יאמר ברגע אחרון: 'טוב, טוב, אוכל את המרק'..."
במקום הצלב השכיל המאיר לצייר קצרת מרק.

7) מעשה בפרידריך המתנדנד

א) "גדי נודנדי" ביטוי זה איננו "חלק" לחלוטין מבחינת לשונית (למעשה היה צריך להיות "נדנדי-בנון פתוחה), אך אפ"ר לקבל את הביטוי, כי השורש איננו מסורס, גם שם זה הפך מסורת בין הילדים. בתרגום "ביש מזל הוא הבחור" נשמעת מידה מסוימת של סלחנות ל"גדי" — ויש לברך עליה.

ב) "עודד המתנדנד" — תרגום טוב המתחרז יפה. לעומת זאת קשה לקבל את הקביעה הפשטנית והבלתי-מתאימה "הילד הוא מקרה אבוד". מבחינה לשריית קשה לקבל משפט כגון: "את זה תמיד היה עושה — כשרק ישב על הכסא".

8) מעשה בהאנס המביט לשמים

א) "דן רואה בעבים" לתרגום זה, המצלצל מיושן, גם משמעות אחרת בהשוואה למקור. (כאן מתקבלת משמעות של חוזה כוכבים או דבר דומה). לעומת זאת נחמד. "לאן צופה — בעל החלומות הזה? יש עוד להעיר, שבדרך כלל אין נחליאלים חגים מעל פני המים.

ב) "אפרים מביט לשמים" תרגום יפה, מתחרז היטב ונאמן למקור. אבל בהמשך: "טראה, בום, שפריץ!" שלוש מלים לא עבריות, ולא ספרותיות זו ליד זו — נראות לנו כמנה מוגזמת מבחינת השפה ומבחינת התיאור. לקראת הסוף "קר לו" — מר לו — לאפרים". הוא משחק מלים נחמד וקל לחזרה ולהבנה.

9) מעשה ברוברט המעופף

א) "אליקים טס באויר", אמנם זה תרגום לא מדויק, אך הוא מדגיש את האפיק זודי, את החד-פעמי לעומת תכונה קבועה — ויש לברך על כך, לדעתנו. יש להעיר על: "בין העבים מתעלם אליקים" — שהיה צריך להיות "נעלם". המשפט:

"מי ישוח — אנה יביאם הרוח" אינו ברור די צורכו לילד.

ב) "יוסף המעופף" — תרגום נאמן למקור ונקלט בקלות על ידי ילד. אולי היה כדאי בסוף הסיפור להחליף את שתי השורות האחרונות זו בזו ולכתוב במקום "הימצא מקום לנוח — אם לקח אותו הרוח", את המילים בסדר זה: "אם לקח אותו הרוח — הימצא מקום לנוח?" על ידי כך ניתנת לילד אפשרות להרהר ולמצוא תשובה לפי דמיונו שלו.

סיכום

עמדנו רק על פרטים מספר בתרגומי "ההושוע הפרוע". אם רוצים להגיש ספר זה לקורא הישראלי הצעיר, יש להקפיד ביתר שאת על סלקציה נכונה מבחינה חינוכית ופסיכולוגית מבין הסיפורים המקוריים, יש לתרגם לעברית טובה ללא שיבושי לשון, ובעיקר להימנע מתיאורים מזעזעים. יש להשתדל, להדגיש ולחבלט בעיבוד התוכני והלשוני את הגוון מה המשעשעת, ובמקום מוסר השכל השקוף לתת אפשרות לדמיון הילד להגיע למחשבה עצמאית, להבעה אישית ולחבר מעשה מקורי משל עצמו.

"קופיקו בתחרות כדורגל" (תל-אביב, זלקוביץ).
"קופיקו המפקד" (תל-אביב, יסוד).

"Curious George, Takes A Job" (Boston, H.M.C)

"Curious George, Rides A Bike" (Boston, H.M.C)

א. מבנה העלילה

1. ג'ורג' הסקרן

העלילה בסיפוריו של ריי בולטת במבנה המחזורי שלה. כל ספור מן הסידרה מתאר תעלולים של קוף, תעלולים המונעים על ידי תכונה יסודית המצויה בג'ורג' והיא הסקרנות.

סקרנותו של ג'ורג' מובילה אותו לידי ביצוע תעלול, שהוא על-פירוב מצחיק, משעשע ולעתים אף פוגע באנשים ובבעלי חיים. על תעלולים אלה נענש הקוף. אחרי העונש באה בדרך-כלל חרטה ולבסוף סליחה ומחילה מצד אלה שנפגעו על ידי ג'ורג'. לכאורה, קיימת פה סידרה של סיפורים עם מוסר-השכל ברור: 'הפשע אינו משתלם'. נראה כאילו מוסר-השכל זה מנחה את העלילה ומכוון אותה לקראת הסוף ה"מוסרי". אך למעשה אין זה כך בסיפורי ריי. העלילה אינה רצה ואינה דוהרת לקראת מוסר-ההשכל שבסוף היצירה. מוסר-ההשכל אינו "מתלבש" על הסיפור אלא נובע ממנו בצורה טבעית מאד, ומשתמע מהמעשים של הקוף.

נדגים זאת על פי שני תעלולים הלקוחים משני ספורי ריי:

בספור "ג'ורג' רוכב על אופניים", מקבל הקוף מפטרונו אופניים כמתנת יום-הולדת. בעל קירקס הפוגש בקוף מציע לו להשתתף בהופעה הכללית של חיות הקירקס. הוא מכיר את חולשותיו של ג'ורג' ותעלוליו, ולכן הוא מזהיר אותו לבל יאכיל את החיות המצויות בכלוב ובמיוחד לא את בת-היענה, שהיא חיה רגישה ביותר.

אזרח זה מעוררת את יצר סקרנותו של ג'ורג', והוא מחליט לבדוק את תגובת בת-היענה לאכילת חצוצרה... התוצאה: בת-היענה נחנקת, מכחילה וכמעט שובקת. בעל הקירקס אמנם מצליח להצילה אך אינו פוטר את ג'ורג' מעונש, ועונשו — אי השתתפות בהופעת הקירקס. ג'ורג' המבין את חומרת תעלולו יושב על ספסל ומהרהר על מעשהו הרע ועל "כשרונו" לקלקל דברים. והנה, הזדמנות לכפר על המעשה הרע: בת-היענה מושכת בחוט הקושר את הדלת של הכלוב בו מצוי הדובון. הדובון מצליח להשתחרר ולברוח מכלובו. ג'ורג' רודף אחריו ומזעיק את אנשי הקירקס בתרועות חצוצרה. הוא משתמש באופניו במרדף אחר הדובון ואף מצליח ללכדו. על מעשה טוב זה זוכה ג'ורג' בפרס — השתתפות בהופעת הקירקס.

דמות הקוף בשני סיפורי ילדים

מאת: מיכל שרף

בין ספורי "קופיקו" של תמר בורנשטיין-לזר לבין ספורי "Curious George" של הסופר האמריקאי H. A. Rey. קיים דמיון בולט.

— שני המחברים מתארים תעלולי קוף בסידרה של ספרים, כשכל חלק מתוך הסידרה מתאר תעלול חדש, הרפתקה חדשה.

— הקוף בשתי הסדרות מצוי בחברה אנושית רגילה ופועל בה הן כקוף והן כאדם.

— הקוף עומד במרכז הסיפור.

— שתי הסדרות מיועדות לילדים, ומטרתן — לשעשע ולבדר את הקוראים הצעירים על-ידי תאור תעלולים של קוף (הקוף כשלעצמו חיה מצחיקה בגלל דמיונה לאדם...).

הדמיון הרב בין שתי יצירות אלה, הביא אותנו לידי בדיקה השוואתית של מלאכת הכתיבה בשני הסיפורים; כיצד מתואר נושא דומה, כמעט זהה, על ידי שני מחברים שונים.

באילו אמצעים משתמשים המחברים כדי לשעשע את הקוראים הצעירים.

האם בתעלולי הקוף קיימת מטרה בידורית גרידא, או שמא יש רמיזה לאספקטים חינוכיים מוסריים.

האם קיימת בספור הטפה להתנהגות שלילית או חיובית?

הבדיקה ההשוואתית תערך בארבעה מישורים:

— מבנה העלילה

— לשון וסגנון של הסיפורים

— עיצוב דמות הקוף (בעל חיים) בחברה אנושית

— בחינה אומנותית אסתטית של היצירה הסיפורית

בדיקתנו תתרכז בארבע יצירות:

יש לנו כאן סקרנות של ג'ורג', היא מובילה לביצוע תעלול הפוגע בבת-היענה, התעלול גורר עונש, והעונש — חרטה וכפרה על המעשה הרע במעשה טוב.

בספור אחר לריי "ג'ורג' הקוף בעל מקצוע", הופך הקוף לג'ובניק; מנקה שמשות. בראשית עבודתו במקצוע החדש הוא מוזהר — לא להתבונן במעשי האנשים הגרים בבתים שאת שימשותיהם הוא מנקה. לג'ורג' קשה להתאפק, וכשהוא מבחין בצבעים שבהם צובעים דירה שלא לפי טעמו, הוא מחליט להיכנס לדירה לצבוע אותה כראות עיניו, היינו — בסגנון הגיונגל; עצים, חיות וכד'. כולם כועסים על הקוף, רודפים אחריו ומנסים לתפסו. ג'ורג' בורח לעבר מדרגות לשעת חירום, קופץ, נחבל ונלקח לבית-חולים. בבית-החולים הוא מתפנה לחשוב על עצמו ועל תעלוליו ואף להתחרט.

במקרה המתואר העונש אינו נובע מגורם היצוני (בעל-קירקס, למשל) אלא נובע ממעשה הקוף. אילו לא צריך היה לברוח, לא היה קופץ ונחבל. המחזוריות העלילתית קיימת גם כאן; סקרנות, התערבות במעשי אחרים, תעלול, עונש וחרטה. למרות הנימה החינוכית דידקטית המוסווית מאחורי כל תעלול הרי שאיכות הספור אינה נפגמת כלל. העלילה רוויית מתח, עיקרה תעלולי קוף והרפתקאותיה, תעלולים מקוריים מאד ובלתי נדושים. כל אלה תופסים את עיקר הסיפור. העונש הוא תוצאה ישירה של פזיזות, סקרנות, חוסר ידיעה, והוא ליווי חיובי לעלילה ולא טלאי מלאכותי.

2. קופיקו

גם בסיפורי קופיקו מתוארים תעלולי קוף. אך בעוד שתעלולי ג'ורג' נובעים מיצר הסקרנות, הרי שמעשי קופיקו הם תוצאה של שעמום, בטלה וחוסר מעש. תעלוליו של קופיקו הם, לדעתנו, פשוטים, נדושים ולא מקוריים. הוא מבצע דברים שליליים לשמם כגון: קריעת חבל עליו תלויה כביסה רטובה, זריקת עגבניות בפרצופי ילדים, הוא נהנה ומשתעשע מסבלם של אחרים.

נראה כי לפנינו שני קופים שונים לחלוטין, האחד מרושע והאחר טוב-לב, חיובי. תעלולי קופיקו נדושים פשוטים ופוגעים, בעוד שתעלולי ג'ורג' מקוריים, משעשעים ומבדרים, ואם פוגעים הם באדם או בבעל חיים, הרי שמיד באה חרטה וכפרה.

כאמור, העלילה בסיפורי ריי מחזורית, תעלול — עונש — חרטה, לא כן העלילה בסיפורי בורנשטיין. כאן הסיפורים בנויים פרקים פרקים כשכל פרק מתאר תעלול חדש בסידרה של תעלולים. למעשיו הרעים של הקוף אין כל תגובה בצורה של גערה או עונש. נימה של פשרנות וסליחה מלווה את מעשי הקוף, ואם לעתים מוענש קופיקו, הרי שהוא מיד מתכנן תעלול חדש שיעקוף את העונש שהוטל עליו.

ונדגים על פי שני סיפורי בורנשטיין: ב"שעשועי אהבה" מתוארת חשונותה הרדודית בסיפור "קופיקו המפקד" נוסעת משפחה לבקר את הבן, יורם, המסיים קורס

טיהונות בצה"ל. קופיקו רוצה להצטרף, אך הוא נאלץ להישאר בבית. קופיקו מצטער, אך מיד מתאושש ומתכנן כיצד בכל זאת להשתתף בשמחת יורם הטירון. קופיקו מסתתר בארנו המכונית, מורט את קצה אפו של הכלב הרוצה להצטרף, זורק על שני ילדים (המאיימים להסגירו) עגבניות ואבטיח, ולבסוף זוכה להגיע למחנה ולהיפגש עם יורם.

יש בעלילה זו עונש הגורר ביצוע תעלול חדש במקום חרטה על המעשה הרע. התעלול החדש זוכה ביחס סלחני.

בסיפור אחר "קופיקו בתחרות כדורגל", מסרב יניב לשתף את קופיקו במשחק פינג-פונג. קופיקו מחליט לנקום. הוא מצליח לשכנע את יניב לשתפו במשחק אך במקום לחבוט בכדור פינג-פונג, הוא חובט בניצה בפרצופו של יניב. כל הילדים

האחרים בספור שמחים ונהנים מחכמתו של הקוף. האחרים בספור שמחים ונהנים מחכמתו של הקוף. האחרים בספור שמחים ונהנים מחכמתו של הקוף. האחרים בספור שמחים ונהנים מחכמתו של הקוף.

לסיכום: העלילה "בג'ורג' הסקרן" משעשעת ומבדרת. התעלולים מקוריים, ההומור של הקוף טוב, "מתוק", בלתי פוגע. התעלול מלווה חרטה וכפרה. נראה שאין כאן רשעות מכוונת, שאיפה לנקמה, אלא פשוט חוסר יכולת להתגבר על יצר חולשה טבעית.

שונה הדבר בסיפורי "קופיקו". העלילה נעדרת כל מקוריות, נראה כי יש כאן גיבוב של תעלולי ילדים נפוצים המרוכזים בסידרה של ספרים, ההומור ביצירה אגרסיבי, הקוף הוא סתם קוף מרושע הפועל מתוך שאיפות נקם, מתוך רצון להתבלט.

"ג'ורג' הקוף" כתוב כיחידה אחת. ללא חלוקה לפרקים. החלוקה היא פנימית ונובעת מן המחזוריות הפנימית של הספור. ב"קופיקו" הספור בנוי פרקים, כשכל פרק מתאר תעלול חדש או שלב בתיכנון התעלול.

ב. לשון וסגנון

1. ג'ורג' הסקרן

ספורי ריי מכוונים לגיל הרך. הטקסט אינו ארוך ואת עיקר הדף תופסים איורים מקסימים. הטקסט המועט המופיע כתוב בלשון פשוטה ביותר. משפטים קצרים ובלתי מורכבים. אין התחכמויות סגנוניות ולשוניות. הכל קצר, פשוט ועניני.

2. קופיקו

בספורי קופיקו קיים נסיון לשעשע את הקורא הצעיר בשני מישורים — האחד — עלילתי, והשני — לשוני, סגנוני. השעשוע נובע מעצם תיכנון וביצוע התעלול. התחפשות במישור העלילתי — השעשוע נובע מעצם תיכנון וביצוע התעלול. התחפשות קופיקו לאשה זקנה, למשל בספור "קופיקו המפקד", היא דבר מצחיק ומשעשע.

במישור הלשוני — המחברת שמה בפי הדמויות שבסיפור שפה מצחיקה ומשע-
שעת. השפה שופעת סלנג ותת סלנג, ועל פי רוב היא מתחת לרמה בינונית של
שפה מקובלת.

לדוגמה:

"איך הקוף הנחמד הזה משחק עם קצין עקום כזה?"

"שקט, כלב מטורלל!"

"הכלב אינו יכול להתחלק על החבל"

"נתקלה עינו בנושא המכתבים בעל הזקן המג'ונג'ן"

נראה כי סירבולי הלשון השזורים בסיפור, וכן הידושי הסלנג פה ושם, אינם
מדברים תמיד ללב הקורא הצעיר.

ג. עיצוב דמות הקוף בסביבה אנושית

1. ג'ורג' הסקרן

ג'ורג' הוא הדמות המרכזית בסיפורי "ג'ורג' הסקרן". כל הדמויות האחרות בסיפור
מופיעות ברקע.

ג'ורג' הוא חיה סקרנית, סקרנותו מובילה אותו לידי ביצוע תעלולים שעליהם
הוא נדרש לפעמים "לשלם". אך כאמור העונש מובלע בתוך הסיפור, נובע ממנו ולא
מולבש מלאכותית.

ריי המחבר מעצב את ג'ורג' כקוף — חיה. כך מתייחס אליו המחבר וכך גם
הקורא. הקוף פה אינו מדבר כאדם. הוא מבין את הנאמר, חושב, מתחרט על מעשה
רע אך נשאר קוף, בעל-חיים. עיצובו של הקוף אינו נבנה מלשונו ומכושרו לדבר,
אלא ממעשיו ותעלוליו.

נראה לנו כי העובדה שהקוף פועל כקוף ולא כאדם מוסיפה ליצירה חיות,
ריאלית ואמיתות. העלילה פועלת בספירה ריאלית, ולא מלאכותית או בדיונית.
ג'ורג' הקוף חי בגן-החיות או בביתו של הפטרון "בעל המגבעת הצהובה". כלומר
קיימת הצדקה הגיונית להימצאו של הקוף בסביבה אנושית.

2. קופיקו

קופיקו נהנה מפריבילגיות. הוא קוף + אדם. הוא קוף ביכולת הפיזית שלו (מטפט
על עצים בקלות, מחקה בני אדם וכד'), הוא אדם ביכולת האינטלקטואלית שלו.
מדבר, חושב ופועל כאדם.

ברור שיתרונות אלה מעלים את רמת היכולת הביצועית שלו. בתור קוף הוא
מסוגל לבצעם, וזה מגדיל את אפשרויותיו לביצוע תעלולים.

נראה לנו כי הצגת קופיקו כסופר-אדם פוגמת באמת הסיפורית. יש לנו מסגרת
עלילתית ריאלית מאד: משפחה, צבא, קורס טירונים, תחרות כדורגל וכד', פתאום
מופיע בעל-חיים שלא מן העולם הזה; מסוגל לפעול כחיה ולחשוב כאדם...

על קופיקו אין יודעים הרבה: מאין בא? מה מעשיו בתוך המשפחה? — אין
תשובה. (וזאת בניגוד לספורי ריי, בהם ברור כי הקוף היה בג'ונגל, הועבר מן הג'ונגל
לגן החיות ומשם אומץ על ידי "בעל המגבעת הצהובה" שהפך להיות פטרונו. עובדה
זאת מוזכרת כמעט בכל סיפור מתוך הסדרה.) קיים קוף הפועל כקוף + אדם בתוך
סביבה אנושית רגילה (לא דמיונית). היינו, משהו לא אמיתי, בדיוני בתוך עולם
ריאלי מאד.

ד. הבחינה האומנותית-אסתטית של הסיפורים

1. ג'ורג' הסקרן

קשה להעריך את ספרי "ג'ורג' הסקרן" נכונה מבלי להתייחס לאיורים המופלאים
שבו. האיורים צבעוניים ויכולים למלא אף את מקום הכתוב. (הספר כאמור, מיועד
לגיל הרך, וזה פותר את בעיית הקריאה). האיורים מבהירים לקורא היטב את
המתרחש, זהו מעין פירוש צבעוני ויפה לטקסט, מימד נוסף לכתוב. האיורים ברורים
לא מטושטשים ולא מרמזים. התמונה בהירה ואין צורך לנחש את כוונת הציור.
כל ציור מורכב מפרטים רבים. פעמים תופס הציור עמוד שלם ואף יותר.

ריבוי הציורים, צבעוניותם, העושר בפרטים — כל אלה הופכים את הספר ליפה
ולמושך.

כאמור, הטקסט מועט ומה שכתוב מופיע באותיות גדולות ובולטות. אין חלוקה
פנימית לפי פרקים, אין גם צורך בכך כי העלילה קצרה יחסית.

הנייר עבה ולבן. הכריכה חזקה ואינה מתפוררת בקלות. העטיפה צבעונית
ומרמזת על התוכן.

2. קופיקו

בקופיקו יש מעט איורים. הללו אינם יכולים לבוא במקום הטקסט הכתוב ונראה
כי אין להם מה להוסיף עליו. הציורים הם בצבעים אפורים, שחור-לבן ומתארים
על פי רוב אפיזודה מתוך העלילה.
הטקסט כתוב באותיות גדולות ובולטות, מנוקד, קריא. הנייר באיכות טובה,

ואם כי פחות טובה מזו של ספרי ג'ורג'. הכריכה ניתנת לפירוק מייד, ואחרי שניים שלוש קוראים אין אפשרות להשתמש יותר בספר לקריאה. העטיפה לספר צבוענית ומושכת.

במחיר של 100 שקלים, המחיר של הספר הוא 100 שקלים. המחיר של הספר הוא 100 שקלים. המחיר של הספר הוא 100 שקלים.

ה. סוף דבר

נראה לי שספרי ריי הם דוגמה טובה לספור שהוא גם בידורי ומשעשע וגם חיוני בגישתו החינוכית מוסרית. מוסר-ההשכל המצוי בכל ספור ("הפשע אינו משתלם") אינו מלאכותי או נובע מסמכות עליונה כפייתית, אלא נובע בטבעיות ממעשי הקוף ותעלוליו.

בניגוד לסיפורי קופיקו, גם פה המטרה היא בידורית שעשוית, אך לכך כל הדרכים כשרות ונכונות. אפשר להיות רע, להתאכזר אל אנשים ובעלי חיים. אפשר לדבר בשפה מצחיקה שהיא על פי רוב תת סלנג. הכל מותר, כי הרי קופיקו הוא רק קוף...

1. קטעים ממוחקרו של מר א. רוקח

האדם הזה היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

ניקוד ספרי-ילדים

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים. הוא היה נחמד ונעים.

5) אין הניקוד "שוה לכל נפש" בכתיבה, כי הוא מייגע ו"רק מי שיודע דקדוק עברי על בוריו, יכול לנקד ניקוד נכון" (ח' רבין, 6, ע' 64).

6) שיטת הניקוד גורמת בעקיפין למבוכה בכתיב, כיוון שחומר מנוקד מופיע בכתיב חסר וחומר בלתי-מנוקד — בכתיב מלא (ואף הוא איננו אחיד).

7) הכפילות של השורות: כתב וניקוד מעל, מתחת ובתוך השורות — מכבידה על הקריאה, כי היא מנוגדת לתהליך הפסיכולוגי של הקריאה ולכן היא גורמת לשיבושים מיותרים.

8) הנקודות הן קטנות, לעתים הן מתמזגות (גם בשל התהליך הפסיכולוגי של הקריאה) וגורמות לשיבושים.

9) הניקוד מקשה על הוראת הקריאה.

10) הניקוד מייקר את הוצאות ההדפסה.

מובן כי היו גם בלשנים (14) אשר הגנו על הניקוד בנימוקים שונים. הם הפריכו את הטענות נגד כתב ניקוד לפחות בחלקן ואף דרשו להנהיג את הכתב המנוקד (יחד עם הכתיב החסר) בכל דברי הדפוס, כולל עיתונים. לא נתעכב כאן על דבריהם, כי:

א) הרוב המכריע של המשתתפים בדיון מסביב לכתיב ולניקוד, הנמשך אצלנו כבר קרוב לחמישים שנה, לא ראו בהנהגת ניקוד מלא בכל דברי הדפוס פיתרון לבעיית הקריאות של הכתב העברי מהנימוקים דלעיל (בחלקם או בשלמותם).

ב) הדברים המובאים כאן בקשר לכתב המנוקד אינם מכוונים לדיון בעצם הבעייה אלא להסברת הרקע של הבעייה המחקרית שלנו, כפי שיתברר להלן.

על כל פנים, הניקוד לא נתקבל בזמננו כפיתרון לבעיית הקריאות של הכתב העברי, והשאלה החריפה, כפי שצויין לעיל, עקב הפיכתה של השפה העברית מ"לשון קודש" בלבד לשפת דיבור חיה, לשפת אמם של מאות אלפי ילדים ולמכשיר חשוב למיאוגליות ולקליטת עלייה.

נקל להבין מכל מה שנאמר עד עתה, עד כמה חסרת טעם היא הדעה הרווחת אצלנו לפתור את קשיי הקריאה על ידי הדפסת ספרים ועיתונים בניקוד. העניין אינו רק שאלה של חסכון בממון, בזמן ובמאמצים. — אף לא בזאת שאותו פתרון מתעלם לגמרי מותביעותיה של הכתיבה, שהרי בחיי יום-יום לא יבוא אדם לנקד את הדברים שהוא כותב, ונמצא שתהיה קיימת אצלנו לעולם שניות באורתוגרפיה שבדפוס ושבתב (שהרי הניקוד שלנו הוא חלק מהאורתוגרפיה). על כל אלה איננו עומדים אלא על העובדה שגילינו בחקירת הפסיכולוגיה של הקריאה העברית, שהניקוד אינו נתפס יפה על ידי העין ואינו מועיל הרבה לקריאה הטובה" (שם, ע' 44—45).

המחקר הנוכחי מוגבל לבדיקה אמפירית של ההבדלים בהבנת הנקרא בחומר מנוקד ובחומר בלתי מנוקד אצל תלמידים בבית-הספר היסודי. השאלה הראשונה שהעסיקה אותנו היתה, האם בכלל קיימים הבדלים כאלה? השאלה השנייה במחקר זה היתה: אם יתגלו הבדלים משמעותיים כאלה בין חומר מנוקד ובלתי מנוקד, האם הבנת הנקרא בחומר מנוקד עולה על ההבנה בחומר בלתי מנוקד, או להיפך? בכל מקרה יהיה צורך להסיק מתוצאות המחקר מסקנות מעשיות ביחס למיזת הניקוד של ספרי לימוד ושל ספרי קריאה, כפי שהוסבר לעיל.

כוונת המחקר הנוכחי לבדוק איזה מן ההנחות הבאות בת תוקף:

ההנחות הן:

1) הניקוד מקשה על תלמידי בתי-הספר היסודיים את הבנת הנקרא, כי הוא כרוך ב"קריאה כפולה" ובתשומת לב מיוחדת לתנועות.

2) הניקוד אינו מקשה, אך גם אינו מקל על הבנת הנקרא. במלים אחרות: אין ניקודו או אי-ניקודו של הנקרא קובעים את הבנתו.

אם יתברר, שילדים מבינים טוב יותר או/וקוראים קריאה מהירה יותר או/ומעידיפים יותר חומר מנוקד, תהיה זאת אולי סיבה מספקת להאיט את המעבר מכתב מנוקד לבלתי מנוקד, לפחות בחלק מספרי הלימוד. אך אם יתברר ההיפך, שלחומר הבלתי מנוקד יש עדיפות מהבחינות הנ"ל או אפילו שאין הבדל ביניהם, אפשר יהיה לזרז את הנהגת הכתב המנוקד.

ג. מסקנות לגבי אפשרויות ההכללה

הממצאים שלנו מראים בדרך כלל, שניקודו או אי-ניקודו של החומר הנקרא אינו גורם להבדל בהבנתו. אך נוסף כמה הסתייגויות: האחת, נובעת מכך, שבפריטים שבהם קובע הניקוד את משמעותן של מילות מפתח, עולה ההבנה בחומר מנוקד על ההבנה בחומר בלתי מנוקד. עובדה זו ידועה גם בקשר להבדלים בהבנה בין כתיב מלא לכתיב חסר (17), והתשובה עליה היא, שמקרים כאלה נדירים ושברך כלל נובעת ההבנה מן ההקשר של הדברים, המאפשר להתגבר על הקושי בקריאה של מלה אחת המעוררת ספקות. אך פרט לכך נתאמתה ההשערה שניקודו או אי-ניקודו של החומר אינו גורם להבדל בהבנתו.

דמויות

לוין קיפניס

בהגיעו לגבורות*

מספר ומשורר עברי, יוצר הספרות לטף בישראל. נולד בעיירה אושומיר (מחוז ז'יטומיר, פלך וולין, אוקראינה) בט"ו באב תרנ"ד (17.8.1894) לאביו החזן. למד בילדותו ב"חדר" ובתלמוד-תורה, כש בשעות הפנאי היה מסתתר בעליית-הגג ועוסק שם בציורי "שוויתי" ובגילוף חיות ומלאכים. בגיל 12 עבר ללמוד בבית-המדרש; אותה עת רכש חוברות דקדוק ומליצה, הציץ — ונפגע. לאחר בר-מצוה יצא להיות מורה בכפרי הסביבה ועריה והמשיך בכוחות עצמו את השכלתו הכללית. לאחר שהגיעו לידיו גליונות שבועון-הילדים "החיים והטבע", התחיל בהשפעתם מנסה כוחו בחיבור שירים, סיפורים ודברי שעשועים. "ישבתי בעליית-הגג שעות על שעות ועשיתי לעצמי עתון-ילדים בשם "פרחי-לוי". סיפר, "אני העורך, אני הסופר, אני

הכותב את כל הדברים בכתב יפה ואני המצייר..." לאחר שקרא בעתון כי "ב לבנר (ע"ע) מוציא שבועון חדש בשם "הפרחים", שלח שיר גדול משלו בשם "הילד החולה". השיר נדפס בראש הגליון (נדפס שוב; יפו 1916), — וכך נעשה לוין קיפניס בגיל 17 לסופר-ילדים, שכל יצירתו מכוונת לקורא הקטן.

בשנת 1913 עלה לארץ ישראל ולמד בבית-הספר לאמנות "בצלאל". במלחמת-העולם הראשונה עבר לתל-אביב ועזר בעריכת "ספריה קטנה לילדים" שהוציאו יש"י אלדר (ע"ע) וש"ח ברכוז (ע"ע). בחוברות שבועיות אלה נדפסו משיריו וסיפוריו, ביניהם: "מעשה בתפוח שהלך לשוח", "בת-מצוה", "החזן הקטן" ועוד.

* מסיבות טכניות אנו מציינים באיחור את יובל השמונים של מר לוין קיפניס.

תגובתה של הגב' מרגלית בר-עמי — הערות למאמר "ניקוד ספרי ילדים".
ברצוני להביא בפני המערכת מספר הערות למאמר של בראלי מאיר וזהבי אלכס. אני עובדת בספריה צבורית במשך שנה וחצי, ונושא ספרות הילדים קרוב אלי מאוד.

אני מצדדת בהחלט בדעתו של בראלי, שאכן לילדים ישנה סלקציה לגבי ספרים מנוקדים או בלתי מנוקדים. ילדים, לדעתי, אינם מבינים כלל את חשיבות הניקוד, ומודעים רק לעובדה שנקוד מופיע בספרים כדי לעזור לילד המתחיל לקרוא.

נדוגמא לכך: לפני מספר ימים המלצתי בפני ילד בן 11 לקרוא את הספר של נורית זרחי "יוני והסוס" (המנוקד), הילד סרב בטענה שהספר מיועד לקטנים, כי הכתב גדול והוא מנוקד. כמובן שטענה זו מוטעית, הרי ספר זה מיועד לגיל זה. עוד באותו יום הספר הושאל לילד בגיל 6.

חייבים אנו לדעת שישנם מספר אלמנטים חיצוניים חשובים כמו: כתב, סוג הדף, גודל האות, ניקוד והאיורים (אם הם צבעוניים יתר על המידה או תופשים חלק גדול מן הדף), אשר נתפסים ע"י הילדים כמותאימים לגיל קורא מסויים. כך למשל ספרו של גוטמן נחום ב"ארץ לובנגולו מלך זולו".
ללא ספק חשוב הניקוד בספרי ילדים, ואין אנו צריכים לפטור עצמנו מכך. גם ילדים בגילאי 14 אינם דוברים עברית כהלכתה, והספר הוא אחד מכלי העזר לתקון השגיאות.

מרגלית בר-עמי
האספנית מריה בברכה

ב-1919 חזר לירושלים והוזמן לספק חומר ספרותי לגני-הילדים. ערך את "גננו" — כתב-עת ראשון לחינוך הפעוטות (1919—1922). בגליונות הללו הדפיס עשרות שירים, המושרים עד היום, לימד בסמינר "לוינסקי" בתל-אביב, ערך ספריה לילדים בהוצאת "שטיבל" (1932 ואלך) וכן את "הד-הגן" (1938 ואילך). כן ניהל את התיאטרון לילדים של מרכז הגנות, שמרבית מחזותיו היו פרי עטו; ערך ספרי-לימוד, שנתוני "קשת" ואנתולוגיות והתמיד בשקידה מופלאה על עבודת יצירתו לטף עד זקנה ושיבה. ב-1956 הוענק לו פרס-טורוב בעד הישגיו וזכויותיו בתחום היצירה הספרותית לגיל הרך, וב-1962 זכה בפרס-יצוב "על הערך החינוכי, הלאומי והספרותי של כל יצירתו רבת-השנים... כל חג ומועד, כל מאורע לאומי, כל מכתם ידוע בספרות העולם — הועתקו לשפת סיפור או שיר לילדינו, לפי כושר תפיסתם, והם נחרתו בזכרונם לשנים" (מנימוקי ועדת השופטים).

אלפי שירים וסיפורים, מחזות ודברי שעשועים כתב קיפניס ב-55 שנות יצירתו, בשמו ובפסידונימים (יגאל ספרא, אבטליון, ל. אביטל, ל. חריזי, ק. ניצני, ל. שמיר ועוד) והם נדפסו בכל עתוני הילדים, העבריים והאידיים, בארץ ובתפוצות, וכן במאות ספרים וחוברות.

(מתוך "עולם צעיר", אנציקלופדיה לספרות ילדים, אוריאל אופק, מסדה).

החלוק בספרות העברית לילדים

לוי קיפניס הוא מן הראשונים בספרות העברית, אשר עיסוקם בכתיבת ספרות לילדים.

כל אלה שקדמו לו כתבו גם לילדים ואילו קיפניס רק לילדים. בכך יצר "תקדים", שיכול סופר לכבד את עצמו ולהיות מכובד בעיני אחרים גם כשהוא כותב לילדים בלבד.

קיפניס שייך לקבוצת הסופרים, אשר רואה את הילד ועולמו לא דרך משקפיים של מבוגר, אלא בראיית הילדים עצמם. על כן הוא יודע ש"מאורעות" הנראים קטנים ופחות-יערך בעיני המבוגר הם חשובים עד מאוד בעיני הילד, והתייחסותו "למ-אורעות" אלה חיובית.

על-כן אינו בז לחומר ספרותי "דל" — איזו שמלה ללבוש? בעיה של נטילת צפראניים, כיור ולכלוך בצידו. דברים אלה יכולים להוות אצלו נושא לשיר או לסיפור.

הסופר מכיר היטב ויודע להעריך את החשיבות של מרכזי-ההתענינות של הילדים רואה אותם בתנאי-החיים הדינאמיים והקבועים. הדגש מושם על תנאי-החיים, ותנאי-החיים של הילד שונים ומגוונים. עינו של קיפניס מגלה בהם שובבות עליזה, משחקים וצחוק. שובבותו של הילד עשירה למרות הצמצום שבה, החוויות הראשוניות מעשירות את עולמו: חגים, תמורות-טבע, היכרויות חדשות עם עצמים וסמלים, לכל זה מקדיש קיפניס את עטו.

שיריו וחרוזיו של קיפניס פשוטים הם, פשוטים מאוד. ניכרת מגמה ברורה אצל הסופר לשמור על עושר ודיוק לשוני: הילדה ליקקה זיסה, התרנגולת ניקרה / החתול טבל כפו בה, הכלב טעם ממנה, הגדי לגם.

או: העלים המוארכים של השקד / עלי-הגפן המפושקים / התאנה ועליה השעי רים / השקמה ועליה החלקים / התות ועליו המבריקים / הרימון ועליו המחוודים. יצירותיו של קיפניס נכתבו ברובן לילדים בגיל הרך, גיל ראשית הקריאה. וגם כאן מדייק המשורר, וזהו אחד מסימני ההיכר שלו, ספריו וסיפוריו כתובים במיוחד לגיל זה, כאילו נמדדו ונשקלו בכלים מדויקים, ועל-כן לא יבואו בקהל הקוראים שמעבר לגיל אשר למענם הם מיועדים.

קיפניס המחנך מקדיש רבים משיריו-סיפוריו לנושאים לאומיים, בתוכם הגי ישראל. אולם גם בסידרה זאת יש ליקויים רבים. ה"נס" של לולב הגולה, אשר בן הגע פרח ויהי חי, רענן וזקוף בראש התומר כקדם הוא "נס" נאיבי.

ל. קיפניס יוצר בשדה הספרות העברית לילדים שנים רבות. הוא עוקב אחרי האירועים בחיי העם ומגיש לילד ספרות על נושאים אקטואליים, שהרי כל הנמצא בתחום החיים הדינאמיים קרוב ללבו. טבעי איפוא הדבר, שלא פסח על נושא השואה וכתב למען ילדינו ספר בנושא זה: "ילדים במחתרת".

לוי קיפניס יירשם בתולדות ספרותנו לילדים בזכות שלושה דברים: בזכות דאגתו לגיל הרך, החל בגיל שלפני הקריאה, כלומר — יצירתו לגן-הילדים העברי, שצעד צעדים ראשונים. בתחום זה הוא בין הראשונים. בזכות דאגתו לצורה החיצונית של ספריו, החדרת האיסטיקה בספרות הילדים; ובזכות הפופולאריזציה של סיפורי ושירי ילדים, לא רק בקרב הילדים אלא גם בקרב ההורים, אשר חומר ספרותי זה שימש להם מקור לא-אכזב לידיעת השפה העברית ועל-ידיכך נוצר וקם הקשר בין המשפחה לבין עצמה ובין המשפחה לבין העם כולו.

(מתוך "שלושה דורות בספרות ילדים", ג. ברגסון, הוצאת יסוד, תשכ"ד).

יובל שנים של יצירה

מאת: יוסף שה-לבן

ליסודו הריאלי. הסיפורים, שיש בהם יסודות לא-ריאליים, רוויים כולם אמת של מציאות; ובמסגרת האגדות יש פריטים ריאליים לקוחים מן ההווה.

הסופר מעלה פרושות חיים ארצישראליים ליות — על חולם ועל קודשם, על חרדת האימה שבהם ועל אור האמונה והחסד השופע מהם. כאלה הם תיאורי השמירה בלילות, על הסכנה הכרוכה בהם, הלב-טים של העולים בבדונים שבמעברות, המאורעות שבחיי האיכר — כרם הענבים נכנס ליבולו הראשון, ו"שיפרה" המליטה את עגלתה הראשונה.

עם כל ההפלה הדמיונית שבתיאורים — שמורה בהם חוויה של הווי ישראל; שאין אתה מוצא דוגמתו בסיפורים האחרים לילדים, שחסר בהם מצבעי המקום והזמן. כאן עושר ריאלי וגם פסיכולוגי מעולם הילדים שלנו.

כיוכל שנים מלווה הסופר את ילדינו בא"י ביצירתו הספרותית — כמעט מנעריו ועד עצם היום הזה. יש בסיפוריו מתמימות העלומים ומן ההתפעלות והתמהון של היוצר. עם גילוי ראשון של כשרון היצירה שבו, דומה שעדיין הוא

מלא שכרון מעצם התהליך, התהליך שבו סיפוריו, אגדותיו ומשליו משקים לרוויה את השדה של ספרות הילדים שלנו שכה מעט בו ניטעו-סגולה נחמדים.

זכותו הגדולה של לוי קיפניס היא, בעיקר זכות הראשוניות והחלוציות בש"טח עזוב ונשכח — בשדה הספרות העברית הארצישראלית, בשדה השיר העברי המקורי לילדים רכים. עד בואו של ל. ק. התפרנסו ילדינו הרבה משולחנם של זרים, מספרות מתורגמת ומהווי שתור-גם. ל. ק. היה בין הראשונים שנתן בשי-ריו לילדים את העולם שלנו — הארץ-ישראלית העברית: ההווי שלו, הטבע שלו, ואף ההיסטוריה שלו. עוד ב-1913 הופיע שירו הראשון: חנוכיה, חנוכיה, ספרי נא לי מעשיה, לפני רבות רבות שנים, לירר-

שלים באו יונים". שירי החג של ל. ק. היו ילדותיים וגם עממיים כאחד, והושרו ע"י הפעוטות בשמחה.

סיפוריו ושיריו של ל. ק. טעונים מש-מעות אנושית מרובה, והם אקטואליים כי גלומה בהם אותה היאבקות נצחית של טוב ורע, של קדושה וטומאה המהוות מהותו של האדם בכל הדורות. עם זאת רבים הם כאן רגעי ההתעלות והמסירות, המשפחה היא קן החום והתמימות, והחגים — זיו ונוגה להם. הסופר מעורר בעולם של מושגים ודעות — שמקורם בתורת ישראל ובמוסר הנביאים; ובן הוא ברוחו לדור החלוצים, שהיו פועלים אמיצים ומגע הנפש שלהם באדמה העלה בהם את ההרגשה המופלאה של קירבה אלמנטרית בין העובד לאדמתו.

חויית הקריאה

אנו פותחים במדור חדש בשם "חויית הקריאה".

יובאו בו פרקי ספרות המתארים התרשמות מקריאה כחוייה רוחנית בילדות. הפרקים, שגכתבו בידי סופרים ואנשים ידועי-שם מלמדים על חויית הקריאה, שהופנמה בילדות, מפרגסת את עולמו של הסופר הבוגר והדה ניכר היטב בעולם האסוציאציות והתמונות שלו.

התרשמויות אלו, בין שהן עדות אותנטית הקשורה בעברו של הכותב ובאה לידי בטוי בכתיבת זכרונות, יומן וכו', ובין שהן בבחינת בדייה ספרותית, מעניינות בפני עצמן, ועשויות לעניין במיוחד את קוראינו העוסקים בבחינת קליטתו של החומר הספרותי ע"י הקורא הצעיר על צורותיה הרבות בתקופות חייו השונות.

כמספר הקוראים כן מספר התגובות למקרא הדברים. נשתדל איפוא ככל האפשר לצמצם את פירושו, נביא אותו ב"פטיט", נדגיש בכך, שהדגש הוא על הטכסט, ולא על התגובה האחת-שלנו, ונאחל לקוראינו הנאה עמוקה מן המפגש עם הטכסט.

מתוך "ברגלים יחפות" לס. יזהר,

(הוצאת ספרי תרשיש, ירושלים 1959, עמ' 99—112).

ואילו הרפתקאות הפרדסים התחילו מיד בפירצה שבמשוכת הפרדס. שכן השורות הראשונות היו של מטע אתרוגים. עצים נמוכים, סרחניים, עם קוצי אימה... שני פוחזים כבני שתי-עשרה, נוצצים להרפתקאה, ההופכים כל דבר ומתרגמים אותו כרגע לשפת אותם דפי הספרים אשר אך זה עתה יצאו קרבם, ועודם לחים ונפעמים מילדי רבי-החובל גראנט, מאזב הים, מגשושי ומפוזמקי-העור, ועוד נכוננו להם, כבר בערב הזה, לאור מגורת הנפט שאצל המיטה אלף הדפים של אלף הספרים, אדומי הכריכה כזהובי העטיפה, להיצמד אליהם, בשיפוף ברכיים ובכיבוש סנטר על גביע הכפות, בראש מציץ מתוך מערת השמיכה, כגור דובים על חלת דבש, ולנטוש הכל מכל ורק לצחוק לעתים צחוק פראי, שמבהיל את אמא שבחדר השני, ואת אחיך,

ורק להגביה ראש לעתים ולשאת עיניים ריקות מזה ומלאות שלא מזה, פטורות מקרוב וטעונות רק רחוק — סעור אש וגפרית, שטוף משברי אוקינוס, ויללת זאב בודד בין קרחי הצפון — נלהבים טסו השניים בין האתרוגים הקציים ופרצו זרכם במעלה הגבעה.

...הה, דברים שלמים שקראנו, ומן הימים ביותר, מן הבלתי נשכחים, קרמו עתה מפינו חיים וממשות, נתעללו בעליל נתרחו כחוייתם... הו, מי מכל מתרגמי ספרי 'אמנות' ו'שטיבל' העלה על דעתו כי את כל עושר לשונו, ואת כל אשר עמל להבריק באמצאות תרגומו — לתקנת ילדי ישראל — ישנו כאן ויביעו בשטף ובאמונה שלמה, מתחת העצים אגב זחילה וקפיצה, מתוך ריצה וטיפוס, ואף בנאומו מתייצב בשער, כנביא מתנבא, לוחם מלחמת העשוקים, ונושא משא, נאום נמלץ ונרהב, — אשר מעולם לא שמעו כמותו עפאי התפוזים האלה ; ...ורץ נשלח, פליט אחרון, דחוף על רמכו המיוזע ובקפיצה אחת אל צוק — ובקפיצה נועזת ממנה אל מתחת הגשר, ושם לארב לפלוגת הזדים, כשהיו שועטים להם מעדנות מטירת הצוקים — ובתרועה לעוט עליהם המקורקף יקורקף והמגורזן יגורזן, והניצול יינצל, בודד על אחרון הסוסים ידהר להזעיק עזרה, וכבר לבשה הפריגאטה לקראתו הדר מיפרשיה המנופ-חיס, ומוטה על צלעה תחתור בראש השיכולת, כששתום-העין ניצב על חרטומה שלוב זרועות, זר-מאוקדה, מוקאסינים לרגליו, ורובה המוסקאט בידי, לא בלי פגיון, מאכלת וסכין ציידים ישרוק, והכל יתערבל לחיים ולמות — הו, ספן אמיץ, הה, לבי-הצור, לבי-טוב מוסווה קשיחות פראית — — —

הפרק הראשון במדורנו היה קטע מכתבי ס. יזהר.

ס. יזהר הוא אחד מגדולי סופרינו, שכוחו רב באינטרוספקציה, והקטע המובא מדגים ביטוי אומנותי לחויית ילדות, המתוארת ע"י סופר בהיותו מבוגר, והוא עדות מרשימה לחוייה, המפרנסת דמיון ורגש וממומש במשחק מציאותי או דמיוני, האופייני כל כך לתקופת הילדות.

הביאה לדפוס

אסתר טרסיניא

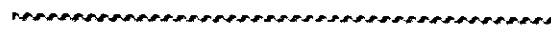

סיתורה

התן איתן והסרטן

קריאה מונחית

בביה"ס "דקלים" בדימונה ניתן במסגרת הקריאה המונחית ספר זהה לכיתות א'—ו'.
 הספר הוא: **התן איתן והסרטן** לעודד בורלא, בהוצאת עס-עובד. אנו מביאים תמצית של מערכי השיעורים בשלוש כיתות כפי שהוגשו לנו, בשינויים קלים בלבד. היד.

א. כיתה א/3

המורה: רחל מנסורי

1. מדרש תמונה — 3 תמונות:

- (א) התן
- (ב) איתן
- (ג) סרטן

המטרה — הכרת דמויות

2. קריאה חלקית של הספור עד למשפט "הלכו שניהם לשפת הים".

3. שיחה: על מי מדובר בסיפור? תוך שיתוף מכסימלי של ילדים בשיחה נתעכב

על תיאור גיבורי הסיפור, שמותיהם ומקום מגוריהם. תצורפנה תמונות להבהרה.

מסקנה: המשותף לנו ולבעלי-חיים: שם פרטי ושם משפחה.

4. הבחנה שמיעתית: נשמע צליל זהה תן תן כתיבה שונה טן תן

פעילות: נצייר את גיבורי הספור נמחז את הספור

מושגים לשוניים: שפה (שפת ים (תצורף תמונה להבהרה שפת אנשים)

5. מטרת בלימוד הסיפור: בראש ובראשונה הנאה חוויתית משמיעת הסיפור על כל צליליו. כמו כן הבלטת מומנטים חינוכיים.

- א. מומנט הפחד — אפשרות לביטוי והבעה עצמית; כל ילד יכול לספר על פחדיו וחרדותיו. אמצעי לשחרור מפחדים.
- ב. נטילת רשות — מה מותר ומה אסור?
- ג. נימוסים.
- ד. אחווה בין בני אדם ובעלי חיים — יחס לבעלי חיים.
- ה. הקניית מושגים.

ב. כיתה ב/2

המורה: מיכל שושן

קריאת הסיפור — לעמוד על תוכנו.

11 מושגים — להסביר המושגים ע"פ דוגמאות מהסיפור ודוגמאות שהילדים יעלו:

- א. פחד — פחד מחושך, מהרכבת, מאבא. הילדים יביאו דוגמאות לפחדם הם. (שיחרור מהפחד ע"י ביטוי כלפי חוץ).
- ב. לבד — מה זה להיות לבד; כיצד מרגישים כשנמצאים לבד; על מה חושבים?
- ג. רשות — התן תן-תן ואחיו מודעים לעובדה שצריך לבקש רשות. לעמוד על ההעזה של תן-תן. הבעת דיעות בשיחה: ממי מבקשים רשות, מתי וכו'.
- ד. גדול — רצון הילדים להיות גדולים, לחיות ולהוכיח עצמם כמבוגרים — עובדה המעניקה להם הרגשת עליונות, עצמאות, חוסר תלות במבוגרים.
- ה. מצחיק — מה מצחיק בסיפור (משחק השמות), מה מצחיק ילדים?
- ו. סקרנות — תכונה בולטת אצל ילדים.

- ז. חושך — מתי יש חושך (מושג זמן) כיצד נראה החושך, מה רואים בחושך, מה עושים וכיצד מרגישים בחושך, מדוע פוחדים מהחושך?
 ח. כעס — מה מकेס ילדים, מי כועס בסיפור, האם זה נעים לכעוס, כיצד נראה אדם כועס?

iii התייחסות לדברים והבעת דיעה.

לכתוב מכתב לתן תן. תן איתן ותן סרטן ולספר להם ממה אנו פוחדים. להביע דיעה בקשר לאי-נטילת רשות (לגבי תן תן).

iv פערים בסיפור:

בסיפור פער הזמן נשאר לדמיון הילדים.
 כגון: מה קרה בדרך מהמחילה עד הפגישה בין התן לאיתן (מחשבות, מה ראה, וכו') מה דיברו ועשו, בדרך תן-תן, התן ואיתן עד שהגיעו לשפת הים, מה עשו אחיו של תן תן עד שהוא חזר אליהם וכו'.

v תיאור — 1. כיצד נראה תן תן. תן איתן ותן סרטן.

2. לתאר את הקולות שנשמעו בשיחה בין תן תן לאחיו. לתאר את המפלצת, המחילה וכו'.

vi הבעה יוצרת א. דרמה: להמחיז הבעות פנים: כועסות פוחדות, צוחקות.
 ב. ציור — לצייר אותן.
 ג. המחזת הסיפור כלו.

vii לשון — בשעות כתיב לעמוד על המלים הקשות בסיפור כגון: שער, מחילה. משחקי מלים — שמות הגיבורים, שפת הים — שפת דיבור. חרוזים — תן — איתן, איתן — סרטן, רגלים — ידיים וכו'. צליל חוזר בסיפור: תן, תן, תן... זכר ונקבה: אבא — אמא, ילד — ילדה וכו'. מילים והיפוכן: ים — יבשה, ראש — זנב.

viii כרטיסיות עבודה.

ג. כיתה ד/1
 המורה: רחל מרזוק

המטרה — הדגשת חוסר הקומוניקציה בין בני האדם ובעלי החיים ובין בני האדם לבין עצמם.

עיבוד השיר:

1. קריאת הספור בצורה מוטעמת עם הדגשת ההומור שבסיפור.

2. **שיחה:** איזו הרגשה היתה לך עם קריאת הסיפור או בסופו? (להגיע לכך שזה סיפור מצחיק) ומדוע הרגשת כך?

3. **שאלות תוכן:** הצגת הדמויות ומה עשתה כל דמות? להגיע לכך שזה מפגש בין שלושה עולמות שונים. מה היה במפגש ביניהם? נושא שיחתם מהו? מה הצחיק אותך בשיחתם?

4. **שאלות בכתב** — לעבודה בקבוצות. לכל הקבוצות אותה עבודה.

א. מהן הדמויות העקריות שעליהם מדובר בסיפור?

ב. האחים תן תן אומרים לתן תן מה? לבדנו? בלי רשות? (עיין בטכסט וראה באיזה הקשר הדבר נאמר).

ג. למה יצא תן תן מביתו?

ד. מדוע אתה יוצא לטייל?

ה. את מי פגש תן תן בדרכו?

ו. מה היה נושא שיחתם?

ז. את מי פגשו תן תן והילד ומה היה נושא שיחתם הפעם?

ח. כשאתה פוגש ילד שאינך מכיר. על מה אתם מדברים ומה אתם עושים?

ט. "ושלושתם מהרו הביתה: אחד ימינה, אחד שמאלה ואחד הצידה". התייחס לסיום הזה.

י. לא נקבעה ביניהם פגישה נוספת, מה משמעות הדבר לדעתך?

המסקנה:

המפגש היה קצר, הם נפרדו איש לדרכו ולא קבעו פגישה נוספת, משום שלא נוצר ביניהם קשר בגלל השוני הרב שביניהם.

נועשיות בעלי-חיים - גירוי לקריאה

מאת: עליזה שנהר

בעלי-החיים העסיקו את חשיבת האדם מקדמת דנא. ממצאים ארכיאולוגיים מעידים, שראשית הפולחן נתקשרה בב-עלי-חיים, ויחס האדם כלפיהם היה דר-ערכי: מחד גיסא — נצרך האדם לבעלי-החיים, קיבל מהם מזון, הסתייע והש-תמש בהם לצרכים שונים, ומאידך גיסא — החיות היוו מקור סכנה מתמדת לאדם.

מכיוון שבעלי-החיים העסיקו את הא-דם בחיי היוס-יום, הם תפשו מקום חשוב בעיקר באיזורים שבהם כרוכים חיי האדם בבעלי-חיים. במקומות אלה עורר עולם בעלי-החיים באדם פחדים, משאלות כמוסות, הערצה וסקרנות אינ-טלקטואלית (בעיקר לגבי מוצא שרידי חיות קדומות), ומשום כך נתהוו סיפור-רים על בעלי-חיים.

עולם בעלי-החיים מתואר במעשיות כעולם עצמאי, מקביל לעולמנו, ואחת התכונות המאפיינות את החיות היא התנהגותם כדרך בני-האדם. האנשותם אינה רק אמצעי-ספרותי אלא גם מבטאת את קרבת האדם לבעלי-החיים שסובבו-הו ואת התחושה האנתרופומורפית הק-

בכך הוא מביע משאלה לנצחון ובד בבד עושה את פעולת השחרור (כך גם בסיפור-רים שבהם העימות בין אדם לשד).

לילדים שאינם מורגלים במידה מספ-קת לקריאה עצמית מהנה ונרתעים מן הסיפור הארוך, נציע קריאה בז'נר זה של הסיפורת. מכיוון שהמעשיות נמצאות בנוסחאות שונות נעורר את סקרנותם להבחין בין נוסחה לנוסחה, נבקש מהם למצוא את השוני שביניהן. עלידי כך נעוררם לקריאה — בשלב ראשון בסי-פורי המעשיות. לדוגמא: נציע להם לעיין בסיפורת העממית הבינלאומית על הנחש כפוי הטובה המוחזר לשביו, שנוסחאות יהודיות שלו נרשמו בארכיון הסיפור הע-ממי בישראל (אסע"י).

הסיפור מצוי כבר בספרות התלמודית-המדרשית, וגיבורו שלמה המלך החכם:

"מעשה באדם אחד שהיה הולך בשדה ובידו כד של חלב. פגע בו נחש שהיה צועק מרוב צמא. אמר לו האיש: מה אתה צועק? אמר לו: כי צמאתי; ומה בידך? אמר לו: חלב. אמר לו: תן לי את החלב לשתות ואראך ממון גדול עד שתתעשר. נתן לו ושתה. לאחר ששתה, אמר לו האיש: עכשיו הראני הממון שאמרת לי. אמר לו: בוא אחרי. הלך אחריו עד שבאו לאבן גדולה. אמר לו: תחת האבן הזאת הוא הממון. הרים האיש האבן, חפר ומצא הממון. לקחו להביאו לביתו. מה עשה הנחש? קפץ ונתלשל סביב צוארו. אמר לו האיש: מאי האי? אמר לו: אני ממיית

1. מבוא למדרש תנחומא בובר, עמ' 157. השווה גם לוי גינצבורג, אגדות היהודים, רמת-גן תשל"ה, כרך ה', עמ' 87, 193, הערה 31.

אותך על שלקחת כל ממוני. אמר לו האיש: בוא לפני שלמה ובית דינו. הלכו ובאו לפני שלמה, ועוד הנחש עליה. צעק האיש לפני המלך. אמר המלך לנחש: מה אתה מבקש מאיש זה? אמר לו הנחש: אני רוצה להרגו, שהרי כתוב "ואתה תשופנו עקב". אמר לו: רד מעל צוארה, שאין נכון שתהא מחזק בו יותר ממנו, מאחר ששניכם עומדים בדין. ירד מעל צוארו לארץ. אמר לו המלך: מעתה אמור דבריך. התחיל הנחש לדבר ואמר: אהרגנו, שאמר לי הקדוש-ברוך-הוא "ואתה תשופנו עקב". אמר לו המלך לאיש: ולך ציווה הקדוש-ברוך-הוא "הוא ישופך ראש" — מיד קפץ האיש וריצץ מוחו של נחש".

הסיפור, שהוא אחד מסיפורי-בעלי-חיים הנפוצים ביותר בספרות ישראל, בכתב ובעל-פה, מצוי גם במשלי איסופוס, בנוסח הבא:

"אכר אחד מצא בעונת החורף נחש קופא מקור. נכמרו עליו רחמיו ולקחו ושמו בחיקו. כשהתחמם הנחש וחזר לטבע בריתו, הכיש את מטיבו והמיתו. בשעת מותו אמר האכר: "אכן בצדק באו עלי יסורי, שכן רחמתי על רשע". משל זה בא ללמד, שהרעים אינם משניים טבעם, אף אם מרבים להיטיב עמהם".

נראה, שיש שוני רב בין עיצוב הסיפור במדרש תנחומא לעיצובו במשלי איסור-פוס. הסיפור שבמדרש הוא בגדר סיפור עממי ובולטים בו הסממנים הצורניים והתוכניים האופייניים לספרות שבעל-פה (כגון: דיבור ישיר, שאלות רטוריות, חזרות, שילוש גיבורים, הסיום הטוב). ואילו במשל האיסופי בולט הקיצור וה-

2. שלמה שפאן, משלי איסופוס, ירושלים תשל"ב, רמ"ה.

ריכוז האפי. תכלית התמציתיות היא לחזק ולהעצים את הכוונה הדידקטית, שהיא חשובה יותר מן הכוונה הספרותית-האסתטית.

לקחו של המשל האיסופי ידוע היטב בספרות התלמודית-המדרשית: "טוב לרע לא תעשה ורע לא יגיע לך" (בראשית רבה כב), אך הסיפור הממחיש רעיון זה הוא שונה.

מסתבר, שבנוסחאות היהודיות השר-פט הוא לרוב שלמה המלך, והוא מסופר לרוב במסגרת סיפורי החכם שלמה, בעוד שבנוסחאות הבינלאומיות השופט הוא השועל הפיקח.

למען גיוון יתר נפנה את הקורא לנוסח-הה שלישית של מוטיב זה בסיפור "אין אמת בעולם". המספרים יהודיים קיבלו סיפור זה לא מן המסורת היהודית הקדומה אלא ממקור לא יהודי, שמוצאו מרוסיה הלבנה:

אין אמת בעולם

איש אחד הלך בדרך ארוכה. היום היה חם מאד והאיש התעייף. כאשר ראה בדרכו גל אבנים והתיישב עליו לנוח, שמע לפתע פת-אום קול מתחת לאבנים: — עזור לי לעלות מכאן, כי האבנים לוחצות עלי.

נתמלא ליבו של האיש רחמים, קם והרים אבן והנה התפרץ מתחתה נחש וברח. האיש לא חשב על כך יותר והמשיך בדרכו. לאחר זמן קצר, כאשר שכב לנוח, הרגיש משהו קר

3. אסעי" 8004. רשמה דינה בהר (בית זית) מפי וולף סוסנסקי, רוסיה הלבנה. נדפס בקובץ חודש חודש וסיפורו 1968—1969 (בעריכת עדנה ציציל), חיפה תש"ל, ב'.

על צווארו. הסתכל וראה את הנחש כרוך עליו. שאל אותו: — מה אתה רוצה? — אני רוצה לחנוק אותך — ענה הנחש. — אני הצלתי אותך, ואתה רוצה לגמול לי רעה תחת טובה?

ענה הנחש: — אין אמת בעולם. אמר לו האיש: — אסור לשפוט לבד. בוא, נצא לדרך, נמצא מישהו והוא ישפוט בינינו. אם יגיד שאתה צריך לחנוק אותי, תעשה זאת, ולא — תשחרר אותי.

הלכו בדרך ופגשו בסוס, העומד ואוכל עשב. ניגש אליו האיש, סיפר לו את כל העניין וביקש: — אנא, שפוט אותה בינינו.

אמר הסוס לנחש: — חנוק אותי! אין אמת אצל אנשים! כשהייתי סוס קטן טיפחו אותי וילדים שיחקו אתי, וכשגדלתי העבירו אותי והייתי טוב לאדוני. וכעת, כשאיני יכול לחרוש עוד את האדמה, לא נותנים לי מזון ואני לוחך עשבים מרים.

אמר האיש: — ייתכן שהיה לך אדון רע. אך יש גם אנשים טובים בעולם. הרי לא נוהגים כך. בואו, נמשיך את דרכנו, אולי נמצא חיה אחרת שתהיה לה דעה אחרת על בני-אדם.

המשיכו שלושתם, האדם, הנחש והסוס בדרכם, ופגשו כלב גדול שחיטט בכפות רגליו באדמה וחיפש אוכל. ניגשו אליו השלושה והאיש סיפר לו את אשר קרה. השיב הכלב אותה תשובה כפי שהשיב הסוס ובפנותו אל הנחש קרא: — חנוק אותי! כשהייתי קטן טיפלו בי ואהבו אותי. כאשר גדלתי, קשרו אותי בשרשרת, ואני שמרתי על הצאן ונבחתתי על כל מי שהתקרב. ועכשיו, כאשר זקנתי ואיני יכול לנבוח יותר ולרוץ, גרשו אותי. לכן אני צריך לחפש בשדה פגרי עכברים

למאכל. היש אמת, צדק ויושר בעולם? חנוק את האיש!

אמר האיש: — יכול להיות שלכלב היו אותם הבעלים עצמם שהיו לו, לסוס, ואלה לא היו הגונים. בואו, נלך ליער ונמצא שם חיות שלא שרתו את האדם. אולי נשמע מפייהן משפט אחר.

סירב הנחש לקבל את ההצעה. אמר לו האיש: — אל תמחר להמית אותי, הרי תמיד תוכל לעשות זאת.

הלכו ופגשו בדרך שועל. אמר לו האדם, שהנחש כרוך על צווארו: — שני שופטים כבר שפטו ביני ובין הנחש, וכעת אני רוצה שגם אתה תשפוט בינינו.

ענה לו השועל: — כיצד אוכל לשפוט ולא ראיתי כיצד קרה הדבר? בואו ונלך אל אותו מקום עצמו, שבו נתרחש הדבר. רק אחרי שאראה כיצד קרה הדבר, רק אז אוציא את פסק-הדין.

פנו כולם אחורנית, וכאשר הגיעו למקום, אמר השועל אל האדם: — תרים את האבן ותראה לי כיצד נתרחשו הדברים. ולנחש אמר: — אני רוצה שתחזור למקום שם שכבת, כדי שאוכל לראות בדיוק את המצב.

עשה הנחש כדברי השועל, וזה פנה לאדם: — תשאיר אותי שם, תחת האבן! — ואכן, האיש עשה כדברי השועל, והנחש שנשאר מתחת לאבן נחנק.

הלך האיש לדרכו שמח וטוב לב והשועל מלווה אותו. בדרך אמר השועל: — הצלתי את חייך, ורוצה אני שתשלם לי תמורת הצלתך.

שאל האיש: — כיצד אוכל לשלם לך? ענה השועל: — איני צריך הרבה. תרנגול אחד מדי יום ביומו יספיק למחיתני.

הסכים האיש ואמר: — בחפץ לב. תשלום פגוט כזה לא יכביד עלי.

חזר השועל ליער, והאיש המשיך בדרכו עד שהגיע לביתו וסיפר לאשתו ולבניו את כל אשר קרה לו. שמחו כל בני הבית והאשה אמרה: — כן, יש לי 60 תרנגולות. כל יום נמצא את משאלתו של השועל.

אותו לילה שמעו את יללת השועל באור-ווה. אמרה האשה לבעלה: — השומע אתה? השועל תובע את התרנגולות שהבטחנו לו.

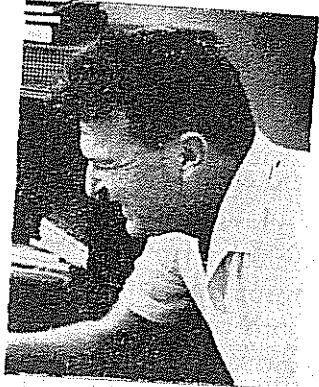
שלחו אחד הילדים לקשור תרנגולת אחת להביאה אל השועל, וכך עשו מדי יום ביומו. יום אחד אמרה האשה לבעלה: — היו לנו ששים תרנגולות, ואת כולן אכל השועל.

רק האחת האחרונה, נשארה לנו. מה נעשה? קח את הגרזן והרוג את השועל! תהא לנו פרווה טובה שנוכל למכור אותה וגם את התרנגולת האחרונה נציל.

בלילה התחבא האיש באורווה, וכאשר הגיע השועל כמנהגו מדי יום ביומו כדי לקבל את התרנגולת שלו, הכה האיש בגרזן על ראשו והרגו.

מכאן אנו רואים כי אכן, אין אמת בעולם. בנוסח זה בולט העדר הרמזים המקראיים בטענת הנחש: "ואיבה אשית בינך ובין האשה, בין זרעך ובין זרעה... ואתה תשופנו עקב" (בראשית ג, טו) ובדברי השופט: "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'" (דברים יט, ז), וכן: "הוא ישופך ראש" (בראשית ג, טו).

לסיפור, שהוא, כאמור, ממקור לא יהודי, מתלווים שני מוטיבים בינלאומיים נוספים: בעלי-חיים פוסקים נגד בן-אדם, כי גם הוא נהג תמיד בכפיות טובה כלפיהם, וכן הלכידה על-ידי תר-

מערכת "ספרות ילדים ונוער"
מברכת את הסופר, המשורר וחוקר ספרות-ילדים

אוריאל אופק

עם זכייטו בפרס זאב לספרות ילדים תשל"ו

על ספרו "אין סודות בשכונה"

אין סודות בשכונה*

מאת: יוסף שה-לבן

הסיפור לילדים שלפנינו הוא ריאלי, מבוסס על הרקע ועל ההווי של שכונה עברית, הסמוכה לת"א, בימי השלטון הבריטי. קיימת תסבוכת בעלילת הסיפור: ילדי השכונה שמחים על ההזדמנות הנדירה — להשתתף בסרט "חולמים ולוחמים", סרט ציוני-חלוצי, אולם אבני-נגף מפתיעות עוצרות את התגשמות שאיפתם זו — שורה של גניבות.

* אוריאל אופק, אין סודות בשכונה, ציורים: אראלה, ספרית פועלים, תשל"ה.

תוכני — ניתנים לפיתוח, להרחבה ולעיון נוסף במסגרת הוראת הספרות בבית-הספר, ובמסגרת חוגים חברתיים-תרבותיים.

אך כאמור, מטרתנו במאמר זה היא להצביע על דרך לעידוד הקריאה העצמית ונראה לנו כי הפניית התלמיד לסיפורת זאת והמעבר ממעשיה קצרה לסיפור רחב יותר — מבטיחים הצלחה במשימתנו זאת.

5. כך, למשל, בנוסחה ממארוקו, הגיבורים: אריה (במקום נחש) ואדם, והמצדיקים את המת-נכל לאדם הם: סוס וכלב, והשופט: קיפוד. ואילו בנוסחה מלוב הגיבורים הם נמר ושועל (במקום אדם) והשופטים: שור, תרנגולת וסוס (המציל).

מית: פיתוי לשוב מרצון למצב של שבי או חוסר אוניס. (המוטיב האחרון ידוע גם בסיפורים על שלמה המלך המצליח להערים על השד בבקבוק: השד המת-פתה לשוב לבקבוק כדי להוכיח שהוא יצא מתוכו ומוטל לים).

אין ספק, שניתן להרחיב את העיון בהשוואה הספרותית של הנוסחאות הסיפוריות החיות והמהלכות עדיין בעל-פה בעדות ישראל⁴. רעיון כפיות הטובה, דמותו של שלמה המלך בסיפורי-חכמה, ראיית הדמיון והשוני בעיצוב הצורני וה-

4. הטיפוס הסיפורי א"ת 331, ידוע בשם: "השד בבקבוק". השווה דב נוי (עורך), חודש חודש וסיי-פורר 1966, חיפה, תשכ"ז, י"א.

כידוע, להוטים ילדים (בגיל מסויים) אחר הרפתקאות — לשמן ולהינות מהן. יש אומרים שסיפורי הרפתקאות כאלה עלולים להשפיע לרעה על מידותיהם ועל התנהגותם של הקוראים הצעירים, כי ההרפתקה היא לרוב שרירותית ולפרקים — סיבתה ותכליתה מפוקפקות ביותר, כגון ההרפתקה הכרוכה במעשה-פשע. לא כן היא ההרפתקה בסיפור — "אין סודות בשכונה". העלילה המורכבת בסיפור הזה נשענת על עובדות, אף אם לא התרחשו בדיוק כמסופר. שתיים הן הדמויות הראשיות של הילדים: אורי ואליק. אכן דרכם של השניים האלה, הרהוריהם ומעשיהם, מתווים שתי התייחסויות שונות לחיים, או שתי דרכי הסתכלות בחיים.

הנער אורי רגיש ביותר, דמיונו מפותח, ורבה עירנותו ליופי שבטבע — נוף, צמח או בעל-חיים, ליופי שבאמנות — סיפור, שיר, תמונה או מנגינה. ועם זאת הוא צועד במסילת ישרת-קו, באשר יושר-שכלו וגישתו השקולה והמאופקת מנחים אותו. לא כן הוא הנער אליק, דמיונו משולחב, חיי יצר סואנים בתוכו, נפשו מתמרדת בשיגרה ובמסילות הכבושות, ודרכו מלאה פיתולים וסטיות. אורי צועד לקראת מטרה, שהוא מתווה לעצמו; ואליק רוצה לחיות חיי שעה, חיי יום-יום — על כל עושרם וראשוניותם.

הסיפור "אין סודות בשכונה" אינו מהנה בהבעתו האמנותית בלבד — בתיאורי הנוף, בעיצוב הדמויות, בסגנונו הנאה והריתמי לפרקים, אלא גם מחנך. ולא מעטים הם הערכים החברתיים והלאומיים המשתמעים מתוך הסיפור, אם כי המחבר — כאמון — נמנע מהטפת מוסר, מהקניית ערכים במפורש, והערכים משתמעים מאלי-הם מתוך הסיפור שלעצמו.

ההבעה האמנותית היפה שבספר, היא הכובשת את לבם של הקוראים הצעירים. לדוגמא, הקטע המתאר את הרגע של עליית השחר: "בוקר-בוקר היתה פוקדת אותו מחדש אותה תחושה עצמה, ותמיד נדמה היה לו, כי הוא צופה בחזיון זה בפעם הראשונה בחייו... אולי משום שלעולם אין בוקר אחד דומה למישנהו; פעם בוקעת השמש ויוצאת מבעד לצעיף של עננים ורודים; פעם אחרת היא בוחרת לעלות ולזרוח דווקא מעל מגדל המים... מקדמת מקהלת ציפורים את פניו של היום החדש... אילו היתה שהות בידו, היה מנסה לכתוב שיר על רגע קסום זה..." יצויין עוד ההומור הקל, הסלחני, הבוקע מתוך הסיפור: לא ההומור של שעשועי לשון בלבד, אלא גם הומור של סיטואציות. משובח הסיפור של אוריאל אופק, כי מתמזגים בו הריאליסטי והדימוני ומועלים פרקי מציאות, שממדי עומק ואמת להם.

יש טעם יתר לסיפור משום שירת הלב העולה ממנו, במציגה היפה של הגות (אם כי לא מפורשת) של אפיקה ורטוריקה. הסיפור הוא אוניברסלי על רקע של נוף מכורה עתיק-חדש, כאשר ניתן בו משחק באור ובצל בנפש האדם, בנפש הילד, שהוא האדם הבוגר בעתיד הקרוב לו.

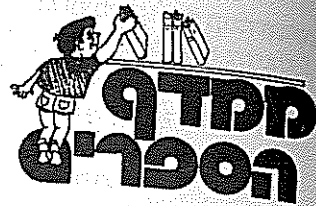
ניסן ורחמים משיכון ב'

מאת: אלכס זהבי

ב"ניסן ורחמים משיכון ב'" הובא מבחר קטעים, שנכתבו במיוחד עבור הקריין יעקב בנאי שקראם בתכניות "לאם ולילד" של שידורי ישראל. הספר שונה, איפוא, מספרים אחרים, בכך שסיפוריו קצרים, ושנועדו מלכתחילה לסיפור בע"פ ע"י שחקן-אמן, המכיר מקרוב את החומר המסופר, והמכוון את סיפוריו לקהל מאזינים צעיר, שיתרונותיו והמנטליות שלו מוכרים לו. לנוסח סיפור זה, גם אם מחברו מוכר, וגם אם אינו מושמע באזני מאזינים הסובבים את המספר, תכונות משותפות עם סיפור שבע"פ: במרכזו סיפור-מעשה שמרכיביו מוכרים למאזינים, עיקרו — פעולה ודיאלוג, מושגים חדשים מבוארים במהלכו, עניינים אחדים חוזרים בו, גיבוריו קבועים ותכונותיהם המוכרות מאומותות מדי פעם עם מציאות חדשה, לשונו קומוניקטיבית אך תקינה ולעתים אף חגיגית, משפטי קצרים — כל אלה מקלים על קליטתו על-ידי המאזין הצעיר, ונוחים מאוד לקריאה.

המחברת, רעיה בלטמן, היא מורה בבית-הספר "רמז" שבמורשה (מוצררה). מאז היווסדו, הועידה את סיפוריה מלכתחילה לתלמידיה ולשכמותם. היא חשה בהעדר סיפורים המשקפים את מציאות חייהם ואת הווי חיי היום-יום שלהם. על-פי עדותה בחוג לספרות ילדים בבית-הספר ע"ש ח. הזא, לא רק שרצתה להעניק לגיטימציה לעניינים המעסיקים את הילדים והמוכרים להם, אלא חיפשה דרך להעלות בפניהם בעיות כלליות — במתכונת העשויה להיות מובנת להם — על-ידי קירובן לסביבתם. רעיה בלטמן אינה מחניפה למאזיניה-קוראיה ואינה מנסה לתאר הווי שאינו מוכר לה. יתר-על-כן, אין היא מתרכזת בהווי עדה מסויימת, אלא מנסה לתאר מציאות של חיים בצוותא של בני עדות מזרחיות שונות, שדרכי דיבור, מאכלים ומנהגים שלהם התערבבו אלה באלה, ועליהם מתווספים יסודות רבים מן הנורמות הישראליות העירוניות המקובלות. מעבר למיחד כל עדה, מושפעים חייהם מן הצוותא ע"י מגורים בשכנות (ראה הסיפורים "קרוזו" ו"שקט שם"), ומן הצורך בחמימות המושגת ע"י שמירת הקשרים המשפחתיים או ע"י תחליף של יצירת

* רעיה בלטמן, ניסן ורחמים משיכון ב', ציורים: תלמה גוטליב, אחיעבר 1975.

לכיתות הנמוכות

(1) **איש המים של גילי. כתב: אמיר גלבווע. ציירה: שושנה הימן, ספרית פועלים, 1975, (מהדורה שנייה), מנוקד.**

"איש המים של גילי" הוא שיר-סיפור הנוטל את חומריו מן הריאליה כדי ליצור את הבלתי אפשרי. הילדה המדברת שיר רואה תמונה ובה איש-שלג, המעורר את דמיונה. "חבל שאין פה שלג" היא אומרת ומחליטה לעשות איש מים. היא דואגת לאיש המים ויוצרת את התנאים בהם יוכל יצור כזה להתקיים. גילי הולכת ומתרחקת עם איש-המים שלה עד שהיא שבה לפתע וחוזרת אל המציאות.

שושנה הימן נתנה ביטוי ציורי לסגנון הפשוט של א' גלבווע. גם ציוריה מצויירים כביכול בידי ילדה, במשיכות צבע עבות, בחוסר פרופורציה האופייני לציורי ילדים והם מוסיפים לספר תנועה וחן. (ש. לפיד, מעריב 28.11.75).

(2) **חם וקר ואביב. כתב וצייר: עודד בורלא, עם עובד, 1975.**

הספר מכיל ארבעה פרקים כשכל אחד עוסק באחת מעתות השנה. תאור העונה בא לידי בטוי בצורת סיפורים ושירים, חידות, ציורים ומכתמים. את ה'עיסוק' בעונה מבטא המחבר בלשון הומוריסטית כגון: החורף הוא גשם למעלה, בוץ למטה ונזלת באמצע. האביב הוא כחול למעלה, ירוק למטה ושמח באמצע.

(3) **אילת וחבצלת — כתב: מיכאל דשא, ציירה: דינה דביר**

הוצאת יזרעאל, 1975, מנוקד.

שירי אילת וחבצלת, חמישה עשר במספר, מספרים ברובם על ילדים הנטועים בטבע בין פרחים וציפורים, חרקים וחיות. שירים אלה נכתבו לילדים בני ארבע וחמש והם מתארים את עולמם של גילאים אלה בבית ומחוצה לו — בחצר,

מעין משפחה של שכנים (מוטיבים אלה מופיעים כמעט בכל הסיפורים). למרות העובדה שההווי המתואר בסיפורי "ניסן ורחמים" אינו זה השכיח בסיפורי הילדים שלנו, אין הוא הווי מקומי, בעיות גיבוריו מוכרות (פחד מחושך, הינתקות מהורים ואהבת בעלי-חיים וכו'), על-ידי-כך מוסברת הפופולאריות הרבה של הסיפורים גם בין אותם ילדים, שלכאורה לא אליהם כוונו הסיפורים.

רעיה בלטמן ענתה בסיפוריה על צורך שלא היה מודע לה. היא כתבה סיפורים ריאליסטיים על מציאות אורבאנית בישראל כיום. הסיפורים שכוונו תחילה לקבוצה מוגדרת מתוך אוכלוסיית הקוראים הצעירים ענו על צרכי כלל הילדים.

נמצאו מערערים על כתיבה המכוונת לקבוצת קוראים מוגדרת, מה גם שזו מקובלת כקבוצה "נמוכה". טענה זו קל להפריכה, שהרי כל סופר רואה לנגד עיניו קבוצת ילדים אמיתית או מדומה, שעמה הוא מנסה להידבר לאחר שפענח את צופן המושגים המוכרים לה, עמד על תחומי העניין שלה, והכיר לדעת את אוצר המלים, מבני הלשון וכדו'. כשם שאיש אינו טוען נגד מספר איש הקיבוץ, המשתמש בסיפוריו בטרמינולוגיה המוכרת לכל ילדי הקיבוץ ונזקק למונחים מתחום עבודת האדמה, גידול בעלי-חיים, צמיחה וקמילה בעונות השנה השונות וכו', אלא בודקים את סיפוריו על-פי ערכם האמנותי ועל-פי התאמת המסר שלהם לקוראיהם בכוח — כן אין פגם בהתאמת טקסט סיפורי לדרכיהם וליכולת קליטתם של ילדי שכונות העוני, בעיקר כאשר הוא עומד במבחן האמנותי.

פריצתם של סיפורי "ניסן ורחמים" משיכון ב' " אל מעבר לחוג הקוראים המוגדר שלהם אינה מוסברת רק במילוי חלל שהתמלא, אלא גם באיכותם. ההווי המקומי המתואר בהם הפך אונברסאלי בזכות האמצעים האמנותיים שרעיה בלטמן נזקקה להם. נוסף למאפיינים, שהזכרנו לעיל, יש להדגיש שלשון הסיפורים היא קליטה בגלל מבנה המשפטים, בגלל הזדקקותה למלים שכיחות ובגלל השימוש בחזרות ובהסברים בגוף הטקסט (טכניקות שאומצו ע"י לאה גולדברג ב"דירה להשכיר" ובסיפורי יהונתן גפן), אך לא משום פשרה כלשהי. לא רק שלשונה של רעיה בלטמן מתוקנת, תיאוריה מדוייקים, קצבם וצליליהם משתנים בהתאם למסופר והופכים גורם משפיע על צורת קליטתם במקביל למלים היוצרות את התוכן, אלא שהיא אינה נזקקת לסלנג המוכר רק לקבוצות מסויימות בזמן ובמקום מוגדרים, ואת ההווי המקומי היא מציגה בדרך המתפרשת גם למי שאינו חי בתוכו. התאמת הסיפורים לדרכי אוכלוסייה מסויימת זו לא שימשה מחסום לכלל הקוראים ופתחה, אולי, פתח קט ליתר הבנה בין ילדים משכבות אוכלוסייה שונות.

בגן ובפרדס. קוראים קטנים ימצאו בשירים אלה את עצמם : יום הולדת, שבת, הילד החולה, כעס על אחים וכו'.
השירים כתובים בחרוזים ובקצב והם נוחים לקליטה לבני ארבע, חמש ושש.
(ש. לפיד, מעריב 28.11.75).

(4) הגברת צפרדע בוכה במקלחת. כתבה וציירה : דפנה עברי-הדני,

הוצאת "טרקלין" ליד עקד, 1975, מנוקד.

שירים וסיפורים חביבים מאד על ילדים ובעלי-חיים, לא סתם על חייהם של ילדים ובעלי-חיים אלא על מצבים אבסורדיים, משעשעים ומצחיקים. אי-ההגיון של המצבים השונים — יש לו הגיון פנימי משלו. העיטורים, מעשה ידי המשוררת, משלימים יפה את התוכן הדמיוני של הספר.

(5) ספר סיפורי הענקים. כתב : דוד הריסון. צייר : פיליפ פיקס,

נוסח עברי : אמציה פורת, הוצאת עם-עובד, 1975, מנוקד.

שלושה סיפורים דמיוניים על ענקים, אשר במהלך העלילה, באים בעימות כלשהו עם הילדים.

בסיפור הראשון "סודו של דוד הקטן" פוגש הילד בשלושה ענקים מפחידים ומצליח להניסם על-ידי גילוי סוד פשוט ואנושי. דמויות הענקים מעוררות פחד בשל מימדיהן (ויד המאיר מסייעת לכך), אך התנהגותם מתגלית כאנושית ביותר. הפער בין מימדיהם ופחדנותם יוצר גיחוך. הילד דוד מול גלית הענק — מוטיב החלש מול החזק, כשרעיון מבריק משנה את מאזן הכוחות. בסיפורים האחרים אין העימות בין הילד והענק מטיל חרדה בלב הילד, והוא מוצא עמו שפה משותפת.

(6) אני כמעט גדול. כתב וצייר : עודד בורלא.

הוצאת הקבוץ המאוחד, 1975, מנוקד.

לילד הרך ניתנת כאן ההזדמנות להיפגש עם משפחות שונות של בעלי חיים. מהן מוכרות וידועות לו, ומהן — ודאי ישמש לו הספר היכרות ראשונה עמן. מתכונת המשפחה היא אב אם וילד — צורה היוצרת קירבה בין הקורא הקטן והיצורים המתוארים.

(7) דודלית הגועלית. כתבה : דלית אורמיאן, צייר : גד אולמן.

הוצאת מסדה, 1975, מנוקד.

בחלקו הראשון של הספר נמצא קובץ שירים על ארנת בת הקיבוץ ודודלית הגועלית — הדודה החביבה והמיוחדת הרוכבת על מטאטא. הדודה, דמות

מעניינת המאחדת בתוכה תכונות אל-טבעיות עד כדי מכשפיות מצד אחד (הקונר-טציות הקשורות לרכיבה על מטאטא), והרבה אנושיות וחביבות מן הצד השני. קורותיה של ארנת מסופרים בלשון מחורזת ובטורי שיר. חלקו השני של הספר כתוב בפרוזה הסובבת סביב ציר דמיוני : מסעה של ארנת ובובתה דרך דפי ספרה : "כפה אדומה" ו"שלגיה ושבעת הגמדים".

כיתות בינוניות

(1) החמור יק. כתב : פ' פלד, עברית : ד"ר בצלאל וכסלר, צייר : מ' אריה, הוצאת עמיחי, 1975, מנוקד.

ספור המבוסס על מעשייה עממית. העלילה מתרחשת בארץ מזרחית, ובמרכז מועמדים יחסים בין חמור גא לבין בעליו שאוהבו. רגשות חיבה, קרבת משפחה, גאווה ואחריות מוארים ומזוויות שונות בספור. מעשה שיש בו יסודות לא מעטים של הפתעה.

(2) כמה טוב להכיר את מר ליר. כתב וצייר : אדוארד ליר, עברית : דפנה עברי-הדני, הוצאת "טרקלין" ליד עקד, 1975, מנוקד.

שירים של אבסורד, מלאים חן ויופי הנקראים תוך חיוך טוב. "הנונסנס — זו הכתיבה הפוחחת, הבונה לה הגיון משלה, והמציגה כדבר מובן מאליו את המצבים המטורפים ביותר, ללא כל הסברים או התנצלויות, ללא תיווכי מכשפות וקוסמים, פיות וגמדים ושאר ארחי פרחי". (מתוך הדברים על גבי עטיפת הספר).

(3) סתי הנער מגדות הנילוס. כתבה : מיליצה מתיה, תירגם : ש. יורם, הוצאת עמיחי, (מהדורה חדשה), 1975, מנוקד.

הספר מתאר יום בחייו של סתי, בן הסופר המצרי ; המשפחה, בית-הספר ומפגש עם העוני והשחיתות. נראה, כי הספר נכתב מתוך מטרה להפגיש את הקורא עם מצרים העתיקה. בולטת הנטייה להדגיש את הקו המשותף והדומה בין כל הילדים בכל הדורות, גם כשפערי זמן ארוכים מפרידים ביניהם.

(4) אגדות רחוקות. לקט מאגדות העמים, תירגמה ועיבדה : עליזה ברוך, הוצאת עמיחי, 1975, מנוקד.

מעשיות על בני-אדם ובעלי חיים. "לפני שנים רבות סיפרו משוררים אלמונים אגדות אלה בבקתות איכרים דלות ובארמונות נסיכים מפוארים, מעשים שהיו

ודברים שהלב בדה, חוברו באורח-פלא למסכת גדולה הקרויה יצירה עממית, מדור לדור עברה, ומארץ לארץ נדה ואף-על-פי-כן לא שונה בה היסוד האנושי העמוק, אהבת הטבע והאדם". (מדברי ההוצאה על מעטפת הספר).

5 יוסי מבקש סיפור. כתב: יוסף חנני, ציירה: תרצה, הוצאת "עופר", 1975, מנוקד.

יוסי מבקש סיפור, והמחבר, יוסף חנני, מגיש לו ולילדים האחרים שמונה סיפורים הלקוחים מן המציאות היום-יומית של ילדים: הווי ביה"ס והלימודים; "שגיאות כתיב" ו"תחרות", מעבר מצריף מגורים לבניין רב-קומות והבעיות המתעוררות עקב כך. "סוכת חלום", ועוד סיפורים מתחומים שונים. חלק מן הסיפורים נושא אופי ריאליסטי, כמו "תחרות", וחלקם — ניכרת בהם יד הדמיון הטובה.

כיתות גבוהות

1 רועה ולוחם. כתב: אריה חצרוני, הוצאת ניומן, 1975.

סיפורו של גרשון פליישר — ראשון הנוקדים (מגדלי הצאן) ואיש ה"שומר", כפי שסופר בחלקו למחבר הספר אריה חצרוני. לפנינו מחרוזת סיפורים על שומרים ושמירה במושבות העבריות בעשור הראשון והשני למאתנו: על הליכה אל הבדווים כדי ללמוד מהם גידול צאן בא"י, על נדודים לארכה ולרחבה של הארץ כדי להגן על היוגבים והכורמים העברים ועל הכנסת "כלי-הגנה" מאירופה לא"י בשביל חברי "ההגנה". ספר בעל משב רוח ציוני וחינוכי.

(א. שמאלי, "הד החנוך" ג', גל' י"א תשל"ו)

2 מלון בית-הספר. כתב: א. אבן שושן, הוצאת קרית-ספר, ירושלים 1976.

מלון עברי המיועד לתלמידים בני הכיתות הבינוניות והגבוהות. המלון מכיל 17,000 ערכים, צירופי לשון, ביטויים וניבים, ובשולי העמודים כ-1500 ציורים ואיורים. כדי להקל על התלמיד השתדל העורך לא להיצמד לשיטת השרשים במציאת המלים. בסוף המלון ישנם 13 מוספים, מהם עוסקים בלשון ומהם בידע כללי כגון לוחות מידות ומשקלות, מידע גיאוגרפי, היסטורי ועוד.

3 אביב, אנציקלופדיה כללית לצעירים, הוצאת מסדה, רמת-גן 1975, מנוקד. הופיע הכרך הששי של האנציקלופדיה הכללית לצעירים, והוא מחזיק ערכים הפותחים באות ה. הכרכים שיצאו עד כה, מכילים מאות מפות ותמונות צבעוניות. ניתן למצוא באנציקלופדיה אינפורמציה רבה בתחום ההיסטוריה, הגיאוגרפיה, הספרות, הכלכלה, החקלאות ועוד. מתאים לבני הכיתות הבינוניות והגבוהות.

4 במשפחה שלנו. כתבה: רעיה בלטמן, ציירה: אלישבע, הוצאת אחיעבר, ירושלים 1975.

פרקים מהייה של משפחה ישראלית טיפוסית מעלה רעיה בלטמן תוך כדי חיך והיבט הומוריסטי על המתרחש. המציאות המתוארת בספר מוכרת היטב לקורא הצעיר על בעיותיה ומאורעותיה האופייניים: ההכנות וההתרגשות לקראת החגים, בעיות אופנה, ענייני משמעת בבית, צורות בילוי שונות ועוד. דרך ההיכרות עם זוג ההורים, עם הבן החייל, יורם, הבת זיוה והבן הצעיר גדי, נפגש הקורא עם משפחה חביבה, שיחסי הרעות וההבנה השוררים ביניהם מופרעים לעתים ע"י מתחים קלים המוסיפים טבעיות למציאות המתוארת.

משוט בעולמנו

על מקרא עונג

מאת : אורי בלום

(א) תחרות ואין בה מהשליה

אני מבקש לספר על מבצע אחד — בעל ערך חינוכי, לדעתי — שיש בו כדי לחנך ילדים רבים לאהבת הקריאה והספר. אם כי מצוי גם במבצע זה משהו מהמעורר יצרים והתרגשות שברוב התחרויות, הרי שבניגוד לסוג התחרות הרגיל הנהוג אצלנו אין בפעולה, נושאת שיחתנו הבאה, מן השליה המלווה רבות מהתחרויות. אין בה מהפנייה לשליטה מכנית או לאכירת דברים, מעשה מכוונה ללא מחשבה יתירה. אדרבה: קיימת במבצע זה לא מעט מהסיטואציה המחנכת; משהו סימפטי מלווה אותו.

אחת לשנה נערכת בכיתה ו' בבית הספר היסודי שבגרמניה המערבית תחרות קריאה לתלמידי הכיתה*. הילד המנצח (להלן נמסור פרטים על הקריטריונים שביסוד המבצע) מייצג את בית ספרו בדרגת התחרות השנייה, דהיינו: בהתחרות מנצחי כל בתי הספר בעיר, והיוצא בכתר הנצחון עולה לדרגה הבאה, היא התחרות במחוז. ואז מגיע תור הדרגות הבאות: מנצחי המחוזות ולאחר מכן המנצחים בכל לאנד, ואלה האחרונים יוצאים לפרנקפורט לבית גיתה ושם נבחר המנצח הארצי. אלה הם פרטים טכניים, שאין בהם כדי להבליט מומנטים ספרותיים-חינוכיים. במה, איפוא, נבדלת לטובה — לטובת החינוך — תחרות זו? היא מחנכת למקרא-עונג. Lesen macht Spass. הקריאה משעשעת, הקריאה מהנה — בסיסמה זאת פונה הועד המנהל, הממונה על כך, אל הילדים. מוסד מנהל זה, המורכב מאישי ציבור ידועי שם (הוא פועל בחסותם של נשיא המדינה ושר ההשכלה), שואף לתת בידי

* תחרות זאת איננה בבחינת חובה, ברם, רבים מבתי הספר במדינה משתתפים בה וביניהם בולטים מוסדות חינוך במקומות עם אוכלוסיה לא גדולה. השתתפות ילדי הכיתה אף היא רשות ולא חובה.

המחנכים כלי, אשר ישמש מעורר מחבב את הקריאה על ילדים. מהו כלי זה, כיצד הוא מופעל ובאיזה גיל? בשורות הבאות תינתן תשובה על שאלות אלה והדברים יהיו מבוססים על השתתפותי הפאסיבית באחת מפעולות המבצע וכן על סיפורי מורים מבצעים ועל דו"חות שבכתב.

(ב) גיל הילדים המשתתפים ומאפייניו

נרמז כבר, כי רעיון החינוך למקרא-עונג והרצון לעודד את הקריאה הילדית טמונים בתחרות זאת. דבר זה ניכר אף בקביעת גיל הילדים המשתתפים. גיל כיתה ו' הוא גיל של מעבר, מעבר מתקופת ילדות לתקופת התבגרות. בפרק זמן זה מתחילה דיפרנציאציה מחשבתית (לפעמים היא כבר בעצם פריחתה), מתגבר יצר הביקורת, גובר הניתוק הפנימי ממורים והורים ומתחזקת הזיקה האישית לעולם. בתקופת חיים זו מתגנבים ללב הצעיר הרהורי-ספק לא מעטים בכל הנוגע לערכים, שהיו מקובלים עד אז; היחסים והקשרים הרוחניים משתנים קמעה; הוא מחפש ומגשש, לרוב בלא-יודעים ובאפילה, ושואף למצוא קשר נכון אל המסובב אותו בחומר וברוח דרך האני. ילד זה מחפש גילויי אמת ומקורות חיים גם בספר (וילדים אחדים בראש ובראשונה בספר). וקורה אף שתוך כדי מעבר לתקופת חיים סוערת כנ"ל, מתעוררת איו תשוקה פנימית לקרוא, ואז אין כל הכרח להגיש ספר לצעיר — מתוך התעוררות עצמית הוא הולך אל הספר. המארגנים עשו, אפוא, בהבנה פסיכולוגית מרובה בהתאימם מבצע-תחרות זה לגיל הילדים הלומדים בכיתה ו'.

(ג) הילד הקורא ובחירת הספר

מקרא-עונג הוא ביטוי לא-חדש, ברם, מסופקני, אם רב השימוש המעשי בתכנון היפה בבית-הספר שלנו, אם מתעוררת חוויית הקריאה — והיא בראש ובראשונה חוויית הקריאה החפשית — למען הרבות הרגשה של נחת ושל סקרנות רוחנית ולמען עורך בצעיר רצון לפנות אל הספר בימי למדו בבי"ה ולעתיד לבוא. בכוונה תחילה הנני משתמש במושג 'מקרא-עונג'; הוא מצוין בדיוק גמור את מגמת העושים במבצע זה. הם שואפים לפתח בליבו של הצעיר את אהבת הקריאה, ולא כל כך לטפח את יצר הקריאה. כי יצר הקריאה, כיצרים אחרים, עלול להתפתח בכיוון טוב או בכיוון רע. הילד הקורא את ספרו ונהנה מהקריאה ומספר לפעמים לחברו על הספר ובגמרו לקרוא מצטרף לחבריו, משחק את משחקיהם וחי את חיי החברה — דומה לילד הבריא הרעב, המקבל מזונותיו בעיתם. לא כן הילד הקורא ואינו פוסק, השוכח גם את משחקיו וגם את חבריו. אין בקרבו רעב לספר; יש בו רעבתנות, והחקירות הפסיכולוגיות תגלינה אולי, כי לקוי בעל התאוה המרובה לספר ליקויים נפשיים מסויימים ובתחום אחר מאשר בתחום הקריאה.

כל ילד המשתתף בתחרות בוחר לו באורח חפשי את הספר ואת הקטע מתוכו, שהוא מבקש להשמיע בה (משך הקריאה 3—5 דקות). מה שונה ומגוונת היא הבחירה — גם א' קסטנר וה' בל, אבל גם קארל מאי ואף אפרים קישון (לא מעט מהילדים בחרו באחד מספרי א' ק'). ודאי מצוייה פה ושם איזו השפעה בבחירת הספר או הקטע הנקרא (השפעת הורים, מורים, חברים), אך הנקודה המרכזית היא בעובדה הבאה: הילד אומר בליבו — "בחרתי ספר זה, משום שהוא יפה בעיניי". ומשום כך המארגנים מסיחים דעתם מעיקר אחד: זוהי תחרות הקריאה הטובה ולא תחרות שעניינה ספרותי.

מורים, אשר בכיתותיהם בוצע מבצע תחרותי זה, מספרים, כי כבר בדרגה הראשונה של תחרות הקריאה בכיתה הושגו תוצאות חשובות. הילדים המשתתפים עשו במרץ ובריכוז, קראו וחזרו וקראו כדי לבחור קטע יפה ומרשים ככל האפשר. כל ילד ידע כמובן לספר בקיצור תכנו של הספר, והיו כיתות שבהן חוייב המשתתף לנמק טעם בחירתו. כרגיל נוצר במקרים רבים יחס כללי רצוי לספר: הילד החל להתעניין בפרטים נוספים — מיהו הסופר, האם כתב גם ספרים אחרים, מקור או תרגום? הקיצור: תודעת הספר התעמקה.

המארגנים מזהירים וחוזרים ומזהירים לבל יעשה בשלב כלשהו משלבי התחרות מאומה, העלול להשניא או להמאיס את הקריאה על הילד. הם מודגשים דבר בעל ערך רב בעיניהם: הילד יהיה נמשך לספר, משום שתכנו לוקח את ליבו ומעורר אצלו יחס של חיבה.

(ד) תפקידו של המחנך

על אף סערת התקופה הילדית כנ"ל (המעטת השפעת המבוגרים) וחרף הדגשת חשיבותה של הקריאה החפשית מוטל על המחנך המשפיע תפקיד לא-מועט בתחום זה — אם אמנם קיימות זיקת-נפש בינו ובין הספר. גם שם בגרמניה וגם אצלנו יש ושואלים: כלום מצויים מורים ללא יחס לספר? אין אני יודע תשובה על שאלה זאת, אך מותר לקבוע: בספר לכשעצמו ובהשפעת המחנך מוטיבציה מספקת לאהבת הקריאה. שהרי הוכח בבירור, כי ילדים (אף בתקופת הסער) מושפעים לא אחת בתחום זה גם מסביבת המבוגרים. הורים, הנראים קוראים בחשק ומורים המצליחים לתת ביטוי של הערכה ושל חיבה לספר, מעודדים קריאה. כיתה, המכירה ויודעת את העניין הרב שמוצא המורה בספר, המורגלת לקבל ממנו רמזים ממריצים; ילדי כיתה החשים — ולו באורח בלתי-מודע — את הטוב והיפה שבהדרכה מעודדת זו, ילדים אלה ימצאו אף הם כרגיל עניין בספר ובקריאה. ולפיכך משאירים מנהלי התחרות למחנך הכיתה מרחב-עשייה משך שנת הלימודים לקראת המבצע, לעודד וליעץ. המורה קורא באזני הילדים; תלמידים מביאים

מהבית ספרים וקוראים קטעים שמצאו חן בעיניהם; מתן עיצה לפני רכישת ספר; שיחה תוך ישיבה במעגל על יצירה זו או אחרת וכיו"ב*.

מרכיבי ביצוע אחדים

לבחור את הטוב בקוראים אינו מן הדברים הפשוטים. המבצעים השתדלו למצוא אמת-מידה מותאמת לקריאה לפני ציבור וקבעו את הקריטריונים הבאים: טכניקת הקריאה; גיבוש הטקסט; דרגת הקושי של הטקסט; הבנת הילד את הטקסט. חבר השופטים בתחרות הארצית — בשלב האחרון — מורכב מחדש מדי שנה בשנה. משתתפים בו גם ותיקים וגם חברים חדשים, אולם חובה לשתף בכל תחרות ותחרות חבר **סגיינהור**, שבשפיתתו ישמש בסיס אך אופן-הקריאה (ולא מראהו החיצוני של הילד).

חבר השופטים שרוי לא אחת במבוכה; המותר למדוד את כל הילדים הנמש-תתפים בתחרות בקנה-מידה אחד? ומה על הילד העיוור, הקורא מכתב-בראיל? והיה וההבדל המהותי והאיכותי בין הקוראים הוא פעוט ביותר — מה אז? בעיות מהסוג הנזכר ואחרות הנו וישנן, כשם שהושמעו גם דברי הסתייגות מפייהם של כמה פדגוגים, שאמרו: כלום לא תצמח מידה רעה של התרברבות, תכונה של התנשאות וגגדרנות בלב הילדים המנצחים? האם אין קיימת סכנה, שבעל כשרון של שחקן, שלמד אפקטים חיצוניים ריקים (בשידורי טלביזיה או מפי אימו) — שדווקא הוא ינצח? בעלי ניסיון בביצוע התחרות משיבים על טענה אחרונה זו ואומרים: ילד, שניסה באמצעים מעין אלה לגבור על חבריו הקוראים, נתקל כבר בשלב הראשון, בשעת הקריאה בכיתה, בתגובה של לעג ושל ביטול ואמירת לאו. בכל שלב הוערכה **קריאתו הטבעית** של הילד.

מקומות מסויימים או בתי ספר אחדים, שבהם נערכה התחרות, הוסיפו נופך מיוחד משלהם, כגון: תחרות בין ילדים עוורים; ילדי פועלים זרים קוראים; תחרות בין תלמידי בתי ספר מיוחדים ועוד. יש ונוסף על התחרות שולב דבר מושך ומאיר (סבתה קוראת וכיו"ב).

כך וכך הגיעו מרחבי הארץ המנצחים בכל לאנד ולאנד לבית גיתא אשר בפרנק-פורט דמיין. קהל **קטן ונבחר** האזין לקריאתם של ילדים אלה ולהכרעתו של חבר השופטים. **שלושת** המנצחים, המייצגים את בתי הספר בכל המדינה, קיבלו את התעודה ואת השי (ספרים) וכן את ההזמנה לחזור כמוזמנים פאסיביים לבית גיתא לתחרות הבאה. מארגני המפעל הזה, המוגשם השנה בפעם השש-עשרה, מביעים את בטחונם, כי הצליחו במשימתם — חינוך הילד למקרא-עונג.

* מניחים, שהודות לכך תושג תוצאה טובה גם בתחום הפנייה כסדרה לספריה הציבורית, להבנת האדם הצעיר והמבוגר את חשיבות הספר בזמן הפנוי. ודומה, כי כמה ארצות-חוץ יכולות לשמש לנו דוגמה למידת היות הספריה הציבורית נעוונת בתודעת הכלל.

דברי־סופרים על ספרות־ילדים וקוראיה

מידי פעם נביא תגובות ורשמים של סופרים ואנשי־עט על ספרות־ילדים וקוראיה, בחוברת־זו מובאים מדבריהם של ישראל זמורה ויפרת חביב.

סופר הילדים וציבור קוראיו

מאת: יפרת חביב

בכל עשייתנו הרבה, והמולת קריאת ספר וסיפור וספרות — נשכחת מלבנו, משום־מה דמותו של היוצר, היושב על האובניים... איש הסדנא...

המצוי אצל העט — אך לא בכל עת ישלח ידו לעטו, ומפקידה לפקידה יעשה זאת לאטו, בהיסוס, בלבטים רבים... כי חבלי לידתה של היצירה — כמוסים המה.

אפס — בעיני הילד, הקורא הצמא לספרות — ויש צמאון לספרות, וחבל כי נרבה קינים והגה והי, חביוני היצירה הללו; כבשונה של סדנא, זו — סודה של הכתיבה — לוטים מסתורין, על הילדים הקוראים, להיות גלאים ישירים, של סר־דורת ורזים אלה... על כן חשובה הפגישה הבלתי אמצעית בין היוצר לבין קוראיו. זה לי כעשר שנים, שאני נפגש עם אלפי ילדים, בני נוער, מוריהם ומנהליהם. ודר־

מני, שאין לי שעה מופלאה מפגישות אלו. כל כך למה? משום הצימאון הזה — לדעת — לש־אול, להרגיש, להריח, למשש ותמיד תמיד השאלות הללו:

— למה אתה כותב?
— מתי אתה כותב?
— איך אתה כותב?
— כיצד בא לך הרעיון?
— מתי התחלת.

—ממי הושפעת?
ויש ילדים, הקוראים רוב הדברים שכתבת, ומביאים עמם חומר למכביר — שאלות, הערות, השוואות וכיוצא באלה. לא למבחן; לא לעבודה; לא לציון — לא לכל אותם הליכים, שבהם מתבארת ומתפרשת הספרות כ־ספרות... כאר־תיות על גבי הנייר; כגווילים בליים...

אלא שנועדה בפגישות אלו — להעביר אשר בלבו של היוצר אל לבו של הקורא... והילד — חש גם חש בדבר!

בכל פגישה מפגישותי הרגשתי בדבר! לעתים רחוקות בלבד יצאתי מאוכזב, וברב רובם של המקרים עמדתי מופתע — ואפילו נדהם — אל מול שאלות שלא ציפיתי להן! שאלות, שירדו אל הלפני ולפנים שבקרבי, שחשפו — שערטלו — שהעלוני אל גבהי ההתרגשות החווייתית — ונתנו לי את התחושה העולמית, שי־כול יוצר לחוש במגע עם קהל קוראיו... אולם — מאחר שעוסקים אנו בטיפוח הקריאה הטובה, והספרות — חפץ אני לסכם, להסיק לקחים ולומר אי אלו דברים, אשר — אולי — יאירו עיניהם וישברו אוזניהם של מי שיכולים לסייע: יטו הסופרים לילדים שכם — ויסייעו במפעל, כראות עיניהם.

ישנם בתי ספר נחותרים בעיני תלמידי־דיהם שאליהם שומה עלינו לבוא בדחילו ורחימו — ללא עניין תשלום וכדו'. אלא — כמפעל לאומי ממדרגה ראשונה!!! בהתנדבות!

זכורני — בקרתי במקום אחד, ונאמר לי:

— אתה — האחרון שבא לכאן... במקום אחר לחלוטין — "בישראל הש־ניה" — כתבה לי תלמידה אחת, אחרי הביקור שם:

"אני מקווה שעוד סופרים יגיעו לבית ספרי במשך השנה ולא בשנים הבאות כי לא אהיה שם"...

ובמקום שלישי אמרו לי: "אתה הרא־שון שבא אלינו"...

הנה כי כן: במקום יוקרה — "אתה האחרון". ובמקום נצח — "אתה הראשון"...

וזה — אסור! אסור! אסור שיהיה! ושומה על סופרי הילדים לתן דעתם לדבר, ולהתארגן להגיע אל "בתי ספר שכאלה" "וילדים כאלה" ומקומות כאל־לה" — לבל יחושו כך!!! לבל יוצר פער

ממין חדש, שטרם נתנו לו דעתנו!!! כי רואה אני בכך חשיבות עליונה!!!

הן מן הבחינה הספרותית הטהורה — והן מן הבחינה הלאומית והאנושית כל־לית.

ספרות ילדים

מאת : ישראל זמורה

ליעצמי יש הרגשה עמוקה, כי הגדרת נושא זה, "ספרות ילדים", — אינה מדר-ייקת ; איש מבוגר, האומר "ספרות-ילדים", — דומה לי שהנו עושה-עוול לעצ-מו, שכן בכך כאלו הוא אומר : — להם, לילדים, ולא לו, למבוגר ; כלומר : — האיש המבוגר הקובע ואומר, כי ספרים אלה-ואלה יפים וטובים לגיל הילדות, מותר-מראש על קריאת ספרים אלה, מתוך שאינו-עוד בגיל-הילדות, ואפילו ספרים אלה חדשים הם, והוא לא יכול היה לקראם בהיותו ילד ; אני-עצמי, מותר בלב-שלם על תואר הכבוד והחשי-בות — "מבוגר" — ובלבד שלא אוותר על קריאת הספר "ששה ספורי קיץ" לס. יזהר, המיועד לגיל בני-הנוער, ועל קריאת שירי-הילדים של זאב שקראתים זה עתה כמה-זכמה פעמים ונהניתי מהם לא פחות מאשר אלו קראתי שירים וסיפורים חשובים המיועדים מראש לגילי המכובד.

הנה כי כן, — אני חוזר וקובע : — ההגדרה "ספרות ילדים" אינה מדוייקת, לפי טעמי ולפי הרגשתי, אלא אם נתנה בינינו ואף נודיע ברבים, כי הכוונה היא — ספרות טובה וחשובה לכל הגילים, אלא שהיא טובה ומותאמת גם לילדים, וההטעמה, כמובן על המלה "גם", ובשום פנים ואופן אין להסיק מן ההגדרה הזאת — רק לילדים !

יש טעם אחד בלבד, באמת טעם יחידי, לחלוקת הספרות לשני מדורים — ספרות-למבוגרים וספרות-לילדים, וטעם זה, לדעתי, נעוץ בכך, שלמבוגרים מניחים את האפשרות לקרוא כל ספר הנדפס, גם אם ערכו וטיבו אינם ידועים מראש, שכן סומכים על כוחם הבוחן על טעמם המ-נוסה ועל אופיים שהוא מפותח כבר וער-מד, — ואלו לילדים אין מניחים אפשרות זאת, אלא מרשים להם לקרוא רק דב-רים שנבחנו כבר והם ידועים בטיבם לשבח ; — כלומר : — ספרות-ילדים משמעה ספרות שאינה מפוקפקת במאום, אלא, אדרבא, זוהי ספרות שנבחנה כבר על-ידי חכמים, ע"י מורים ומחנכים, על-ידי מביני-טעם ; ואם הכוונה היא באמת לכך, — הרי שהחלוקה מוצדקת ויפה, אלא שאז משתנה לגמרי התמונה הכל-לית של הספרות לילדים, ולא יתכן שספ-

רות זו תהיה רשות המופקרת לכל הרר-צה-בכך ; כלומר : — סופר למבוגרים דווקא, יכול ורשאי להיות כל מי שרוצה, אם הוא בעל כשרון, או מחוסר-כשרון, — המבוגרים יבחנו בעצמם ולפי הב-חנתם, אם יקבלו — יקבלו, ואם ידחו — ידחו ; ואלו סופר-לילדים יכול ורשאי להיות רק מי שנבחן ועמד במבחן, רק מי שאין כל פקפוק עוד לגביו, — הן מבחינת התוכן והן מבחינת הצורה, הן מבחינת רמתו המוסרית והן מבחינת שיעור שכלו והשכלתו.

לנו, המבוגרים, תודה לאל, שינים חז-קות, ואין סכנה אם יתנו לנו לנסות בהן את השיר "אץ-קוצץ-בן-קציצה-ל-קצץ" ; לכל היותר נכריז על שיר זה כעל פטפוט מבדה, אבל את שיניהם של הילדים הר-כים ישחית חצץ זה, — ועל-כן, להם נגיש רק שיר שנבחן והוסכם, כי הוא ינעם לחיך הילד וגם יעדן את טעמו ויחזק את נפשו בו.

אותיות עבריות מנוקדות — יש בהן יופי, עצמה יש בהן, ואם תרצו — חגי-גיות יש בהן, אבל אין אותיות מנוקדות סימן לשירה, כמו שגם החרוזים אינם סימן לשירה, שכן שירה — מצריכה קודם-כל חכמה, רגש, מקוריות מחשבה, נסיון-חיים, שנצרף בכור של עצמיות, ועוד ; וכן אין אותיות מנוקדות סימן לספרות המיועדת לילדים ; ואפילו אם האותיות המנוקדות מלוות איורים צב-עוניים — אין זה סימן שהספר מיועד לילדים ; ספר המיועד לילדים צריך שג-חברו יהיה בעל סגולות תרומיות : — איש שהוא חכם כשם שהוא ישר, איש שהוא מנוסה כשם שהוא גם תמים-לב,

איש בעל חוש למציאות, כשם שהוא גם בעל זיקה לדמיון, איש שדברו שקול, כשם שהוא מתרונון ; כי ספר לילדים, הראוי לשמו, אינו אלא זה שמלמד את הילד כובד-ראש גם בשעה שהכלים לכך משע-שעים ומבדהים ; ספר לילדים חייב לער-רר סקרנות, אבל הצצה בחור-המנעול כדי לראות במעשה מגונה, — אינה סק-רנות, אלא שחיתות ; ספר לילדים חייב להגביר את הדמיון ולחזק את השאיפה להרחיב גבולות היש, אבל יש להבדיל בין בדיה ריקה לבין דמיון, בין דמיון לבין שקרנות, בין הפלגה והפרזה, מ-עשה-סרק, לבין המראה לעולמות על-יונים.

ספר לילדים חייב לחבב את השירה על הילדים, — אבל ריקנות חרוזה אינה שירה ; שירה משמעה — תוכן מוחשי, אם רעיוני ואם רגשי, אם תיאורי ואם ספורי ; חוסר משקל אינו שירה, גם אם יש קצב למלים ולצרופי המלים ; אכן, סיפור לגדולים ושיר לגדולים יכול ולא יהיה מעניין את הילדים, מפני טעמים אלה או אחרים — אבל סיפור לילדים ושיר לילדים אינם מעניינים גם את הגדולים. ואשר על-כן, סיפור שעיקרו שובבות סתם, או הרפתקנות חסרת הגיון אנושי לצורך-הנפש, ספור המשבח את הקפיצה והרי-צה והקונדסות, בלי המאור שבגלויים טבעיים אלה — לא סיפור הוא, אלא חנר-פה משחיתה ועשיית שקר-בנפש ; חקוי קולות של חיות ועופות — אינו פיוט, אם אין החקוי בא מתוך איזו אירוניה ילדותית לגבי החיות והעופות שאינם יכולים לדבר כמונו, בני-האדם, כמונו,

הילדים; וודאי, — עובדה היא שהחתול מילל "מיאו" "מיאו" והכלב נובח "הב הב", אבל פירוט של עובדות, אין בו משום אמנות, אלא אם נותנים את העובדות עם הנשמה החיה שבכל אחת מהן; ה"מיאו" וה"הב" מעניינים רק בשעה שאתה שומע מהן הד הקול של ניגון הוויתו של החתול ושל הכלב; ה"דירדין" של הפעמון, גם אם מתחרז עם "חין", אין בו חן אלא אם מתלווה אליו הרטט הניתז מן הפעמון לחלל העולם בהקיש בו הענב בל הדק או הגס.

לי נדמה, כי אומתנו בשעה זו היא אומה מאושרת, שכן היא מתברכת באפשרות להתחיל עוד פעם בחיים של ילדות,

רארנא איך מראים לנו הקריקטוריסטים את עמנו בשעה זו — ילד רך, ילד מלא חן! גם משום-כן, נדמה לי, — שומה עלינו להקדיש הרבה מחשבה, הרבה אחריות, — לספרות-הילדים; אנו מגדלים עכשיו את עצמנו מחדש, אנו מחנכים את עצמנו מחדש; חובה עלינו — להקיפיד הקפדה רבה לגבי ספרות המוגשת לילדינו; יש לגעור בכל חסרי-הטעם וניטוליהכשרון ולומר להם: — כתבו למי-בוגרים, אם אתם משלים את עצמכם שאתם מוכרחים לכתוב; ועלינו לשדל את כל גדוליהכשרון ונבחריהטעם: — כתבו סיפורים ושירים שגם הקטנים יוכלו לקראם וליהנות מהם!

מאת המערכת

- * באחת החוברות, שתופיע בקרוב, נביא מדברי ילדים על קריאתם; חזות-ידעת, הערכות, התרשמויות וכדומה.
- קוראינו מתבקשים להמציא למערכת כתבי-יד של ילדים הראויים, לדעתם, להיכלל במסגרת-זו.
- * קוראים הרוצים להזמין את רבעוננו יעשו זאת באמצעות התלוש המצורף.

גזור ושלח

אל

משרד החינוך והתרבות
המדור לספרות ילדים
רח' דוד המלך 18
ירושלים

גא"נ,

א. נא לשלוח לי את החוברת "ספרות ילדים ונוער" שהופיעו בתשל"ה.

- חוברת א'
- חוברת ב'
- חוברת ג'
- חוברת ד'

(סמן ב-X את מספר החוברת המבוקשת).

ב. אני מבקש להיות מנוי על הרבעון לשנת תשל"ו (4 חוברות).

- במצורף המחאה ע"ס ..... משוכה על קרן בית הנשיא.
- את התשלום אבצע עם קבלת החוברת.

מחיר כל חוברת 5 ל"י.

שם

כתובת

ה ת ו כ ן

3	עיון ומחקר
10	ביאליק פתח בספרות ילדים — אוריאל אופק
16	ישן וחדש על הספר "יהושוע הפרוע" — מרים גיליס
23	דמות הקוף בשני סיפורי ילדים — מיכל שרף
	ניקוד ספרי-ילדים — תגובות למאמרים, שפורסמו בחוברת ה,
27	דמויות
28	לוין קיפניס — בהגיעו לגבורות — אוריאל אופק
30	החלוץ בספרות העברית לילדים — גרשון ברגסון
32	יובל שנים של יצירה — יוסף שהילבן
	חויית הקריאה — הביאה לדפוס: אסתר טרסי-גיגא
	מתודה
34	התן איתן והסרטן — שלושה מערכי שיעור — רחל מנסורי
38	מיכל שושן, רחל מרזוק
	מעשיות בעלי חיים — גירוי לקריאה — עליזה שנהר
43	ביקורת
45	אין סודות בשכונה — יוסף שהילבן
	ניסן ורחמים משיכון ב', — אלכס זהבי
47	ממדף הספרים
	סקירת ספרים לכיתות נמוכות, בינוניות וגבוהות
52	משוט בעולמנו
	על מקרא עונג — אורי בלום
56	מופריים על ספרות ילדים וקוראיה
58	סופר הילדים וציבור קוראיו — יפרח חביב
61	ספרות ילדים — ישראל זמורה
62	מאת המערכת
	שמות המאמרים באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN AND YOUTH LITERATURE

No. 6 February 1976

18 King David St. Jerusalem

SUMMARIES

Bialik Began with Children's Literature	Uriel Ofek	3
An Essay on the Original Edition of the Book "Slovenly Peter" and on the Newly Revised Translation	Miriam Gilis	10
The Figure of the Monkey in two Children's Stories	Michal Sherf	16
The Vocalization of Children's Literature — Reactions to Essays Published in Volume 5		23
Levine Kipnis-On his 80th Birthday	Uriel Ofek	27
The Pioneer in Hebrew Children's Literature	Gershon Bergson	28
The Jubilee Year of the Production of Children's Literature	Yoshef Seh-Lavan	30
The Experience of Reading —	Esther Tarsi-Guy	32
Ethan, the Jackal and the Crab—Three Lesson Plans—	Rachel Mansuri, Michal Shoshan and Rachel Marzuk	34
Animal Tales — A Motivation for Reading	Aliza Shenhar	38
There Are no Secrets in the Neighborhood	Yosef Seh-Lavan	43
Nisan and Rahamim from Shikun Beth	Alex Zehavi	45
From The Book Shelf — A review of new books		47
Leisure Reading	Uri Bloom	52
Reflections on Children's Literature and its Readers by Authors		
The Author of Children's Literature and his Reading Public.	Yifrah Haviv	56
The Children's Literature	Israel Zmora	58

62
בית הספרים למדעים ומחשבה
המפלגה יש דבר